

Анна Влаевска-Станчева
Красимир Станчев
Венета Ненкова

БЪЛГАРСКИ МАРШРУТИ В ИТАЛИЯ

ИЛЮСТРОВАН ПЪТЕВОДИТЕЛ

Настоящият пътеводител има за цел да бъде в помощ на българина, който посещава Италия и иска да се запознае и с местата, свързани по един или друг начин с България и с българското име. В страна като Италия, на чиято територия се намира най-големият брой паметници на световното културно наследство от Списъка на ЮНЕСКО, следите от българско присъствие спокойно могат да останат незабелязани. Но ги има и сме се постарали да ги представим тук на заинтересувания читател/посетител. Стремехът ни е бил те да бъдат представени обективно и по достойнство, без подценяване, но и без патриотични преувеличения.

БЪЛГАРСКИ МАРШРУТИ В ИТАЛИЯ

Национално издателство
за образование и наука

АЗ-БУКИ

Анна Влаевска-Станчева
Красимир Станчев
Венета Ненкова

БЪЛГАРСКИ МАРШРУТИ В ИТАЛИЯ

ИЛЮСТРОВАН ПЪТЕВОДИТЕЛ

АЗ·БУКИ

Национално издателство за образование и наука

София, 2025 г.

БЪЛГАРСКИ МАРШРУТИ В ИТАЛИЯ

Илюстриран пътеводител

Автори

© Анна Влаевска-Станчева

© Красимир Станчев

© Венета Ненкова

Под общата научна редакция на проф. Красимир Станчев

© Мая Падешка – редактор

© Анелия Врачева – коректор

© Калин Семерджиев – графичен дизайн

*Издава се с финансовата подкрепа на Национална програма
„Неразказаните истории на българите“, МОН*

*Снимките са дело на авторите или са взети от интернет
сайтове със свободен достъп.*

Издател

Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“

1113 София, бул. „Цариградско шосе“ 125, бл. 5

тел. 0700 18466; e-mail: azbuki@mon.bg

web: www.azbuki.bg

ISBN: 978-619-7667-77-6

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

Предисловие / 5

1. От Борго Верчели до Челе Ди Булгерия: по следите на
прабългарите в Италия (А. Влаевска-Станчева) / 7

2. По стъпките на Кирил и Методий в Рим (К. Станчев) / 31

3. Българите и Римската църква (А. Влаевска-Станчева,
В. Ненкова, К. Станчев) / 60

4. Български военни и държавници в Италия (XIX – XX в.)
(В. Ненкова, К. Станчев) / 103

5. Български творци, оставили следи на италианска земя
(В. Ненкова, К. Станчев) / 118

Подбрана библиография / 146

За авторите / 150

СЪКРАЩЕНИЯ И УСЛОВНИ ЗНАЦИ

A.A. – *autori vari* (различни автори), общоприето в Италия съкращение за въвеждане на колективни трудове

гр. – град

ил. – илюстрация,-ии

с. – село

Св. – „Свети“, когато е в име на църква, манастир, площад, напр. площад „Св. Петър“ в Рим

св. (св. св. за мн.ч.) – към име на светец/светица

стр. – страница, страници

[↑] – по-горе

[↓] – по-долу/по-нататък

В шрифт **bold** са дадени имена (лични и топоними), които са конкретен обект на внимание/посещение.

Топонимите по принцип се транслитерират на кирилица (дават се в превод само когато топонимът е общоизвестен и общоприет, напр. базиликата и площадът „Св. Петър“ в Рим), но винаги се посочват и оригиналните названия на латиница за по-лесно търсене в интернет или в пътни карти.

При транслитериране на кирилица топонимите се предават в съвременното им звучене на италиански език.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Настоящият пътеводител има за цел да бъде в помощ на българина, който посещава Италия и иска да се запознае и с местата, свързани по един или друг начин с България и с българското име. В страна като Италия, на чиято територия се намира най-големият брой паметници на световното културно наследство от списъка на ЮНЕСКО, следите от българско присъствие спокойно могат да останат незабелязани. Но тях ги има и сме се постарали да ги представим тук на заинтересувания читател/посетител. Стремещт ни е бил те да бъдат представени обективно и по достойнство, без подценяване, но и без патриотични преувеличения. В миналото някои увлечени в любовта си към България автори са писали, че повече от сто селища в Южна Италия имат прабългарски по произход имена, че над три милиона днешни италианци са потомци на прабългари, и пр., а днес в някои български интернет сайтове може да се прочете, че българи са научили италианците от тосканското градче Болгери да произвеждат вино, или че най-старият съществуващ и до днес университет в света, Болонският, е основан от българин... Ние сме се постарали да поднесем фактите такива, каквито ги е установила науката, а когато тя не е успяла да намери точни отговори, сме посочили с какви легенди са свързани някои наименования и местни предания, като сме оставили отворени вратите за по-нататъшни изследвания. Стремещт ни към научно обосновани твърдения наложи на места да бъдат включени исторически справки, които не са съвсем обичайни за един пътеводител. Но книгата не е научен труд: който иска да задълбочи познанията си за някои обекти и събития, може да се обърне към приложената подбрана библиография или към сайтовете, които препоръчваме.

В книгата са включени само места и културни паметници, които пазят материални следи от българско присъствие в днешна Италия. Темата „българи в Италия“ е друга, много по-широка, и на нея може – и трябва! – да бъде посветена отделна книга. По същата причина са сведени до минимум и биографичните данни за лицата, за които става дума: те са представени дотолкова, доколкото е нужно, за да се обясни присъствието им в Италия. Това присъствие сме се постарали да покажем чрез обекти, които са видими и достъпни за посещение и чието местонахождение по принцип е веднъж завинаги установено. По тази причина не са включени българските дипломатически представителства, които имат екстратериториален статут, както и българските съботно-неделни училища и българските църковни общности, които, за съжаление, нямат свои постоянни седалища.

В подготовката на този пътеводител са ни помагали със съвети и консултации редица колеги и приятели, българи и италианци, на които дължим най-искрена благодарност. Специално искаме да отбележим сътрудничеството на Борислава Чакринова в оформянето на идеята и в първите ѝ писмени реализации, датиращи отпреди десетина години. А за самата идея и за насърчението да я осъществим, изказваме сърдечна благодарност и дълбока признателност на тогавашния посланик на Република България в Италианската република г-н Марин Райков.

Рим, 31 март 2025 г.

Авторите

1. ОТ БОРГО ВЕРЧЕЛИ ДО ЧЕЛЕ ДИ БУЛГЕРИЯ: ПО СЛЕДИТЕ НА ПРАБЪЛГАРИТЕ В ИТАЛИЯ

Някои предварителни уточнения

Още в началото искаме ясно да кажем, че тук ще се говори за българи в смисъл на прабългари, т.е. за тази етническа група, която идва от Азия, дълго време съжителства с монголски и тюркски племена, а по време на Великото преселение на народите се отправя към Европа, където дава името на няколко различни държави или области.¹

Една част от (пра)българите се заселват в най-южния край на границата между Европа и Азия, между Каспийско и Азовско море, където образуват държава, известна от византийските хроники като „Стара Велика България“ (Η Παλαιά Μεγάλη Βουλγαρία). Оттам през втората половина на VII век една група (пра)българи, водени от хан Аспарух, се отправят към устието на Дунав и заедно със Седемте славянски племена създават Дунавска България, призната от Византия през 681 г., която – независимо от много исторически превратности и почти 7 века чуждо владичество – съществува и до днес. Друга група се качва нагоре по река Волга и близо до вливането на р. Кама създава друга държава, известна като Волжка България, която процъфтява между VII и XIII век, а после е завладяна от татарите. Поради звуковата близост Волг-/Болг- в много исторически трудове от XVI – XVII в., а и по-късно (та чак до Паисий Хилендарски), се твърди, че етнонимът „българи“ произхожда от името на река Волга – нещо, което днес не се счита за достоверно.

Други (пра)българи още между V и VI век се появяват в Панония и в някои извори са регистрирани като етническа група в рамките на Аварския каганат. В Панония те

¹ https://bg.wikipedia.org/wiki/Произход_на_прабългарите (12.04.2025)

съжителстват (невинаги мирно) и с лангобардите и както изглежда, заедно с тях през 568 г. поемат, под натиска на аварите, по пътя към Италия. Знаменитият историк на лангобардите Павел Дякон, самият той от знатно лангобардско потекло, описвайки завземането на Италия от неговите сънародници, водени от крал Албоин, разказва следното:

Сигурно е, освен това, че Албоин е водел със себе си множество хора от различни племена, покорени от други крале или от него самия, поради което и до днес ние наричаме много селища по името на обитателите им: гепиди, българи, сармати, панонци, свеви, норици и други от този род. (Павел Дякон, История на лангобардите, II. 26).

Това сведение се отнася до Северна Италия и засяга годините непосредствено след 568. А малко по-нататък Павел Дякон разказва за заселването на (пра)българи в района на Лангобардското дукатство на Беневенто в Южна Италия (днешният град Беневенто се намира на около 50 км североизточно от Неапол) един век по-късно, малко след 663 г.:

*По това време **вождът (dux) на българите на име Алиек**, неизвестно по каква причина, оставил своя народ и влязъл мирно в Италия; заедно с цялата войска на своето дукатство дошъл при крал Гримуалд и му обещал да му служи и да се засели в неговата страна. Той [Гримуалд] го изпратил при сина си Ромуалд в **Беневенто**, нареждайки му да предостави на Алиек и на народа му земи, в които да се установят. **Дукът Ромуалд** ги приел благосклонно и им определил за заселване обширни места, които дотогава били пустеещи, а именно **Сепино [vetus civitas Sepina]**, **Бояно [Bovianum]**, **Изерния** и други градове с прилежащите им земи [...] Българите и до ден-днешен живеят по*

тези места и макар че говорят и латински, не са изгубили употребата на собствения си език. (Павел Дякон, *История на лангобардите*, V, 29).

(Пра)българите са споменати и сред тези обитатели на Бенеვენтанското дукатство, които през 787 г. оплаквали своя покоен дук, лангобарда Ареки II. В епитафията му, която се счита за дело на Павел Дякон, четем:

Навсякъде звучи ридание, оплакват те мъже и жени, поколения [...всички...] Апулиеца и калабриецът, българинът, кампанецът и умбриецът [...] (Planctus ubique sonat; te luget sexus et etas [... Omnis...] Apulus et Calabver, Vulgar, Campanus et Umber [...])

Но не единствено Павел Дякон дава сведения за присъствието на (пра)българи на Апенинския полуостров, за това говорят и византийските хронисти. Теофан Изповедник и патриарх Никифор разказват, че през 679/680 г., по времето, когато Аспарух се отправя към земите по долното течение на Дунав, петият син на хан Кубрат, чието име не им е известно, напуснал Стара Велика България и се отправил към т. нар. Морски Пентаполис [Pentapoli marittima] на Адриатическото крайбрежие, в района на градовете Римини, Пезаро, Фано, Сенигалия и Анкона, където и останал с хората си. Дали става дума за (пра)българите на Алцек, за които говори Павел Дякон, или за други, не е ясно, но със сигурност сведения за присъствие на (пра)българи в този район съществуват.

Други византийски хроники ни поднасят още сведения за (пра)българско присъствие на Апенинския полуостров, този път като съюзници не на лангобардите, а на византийците, като съобщават за участието на прабългари във военните операции на Византийската империя против готите през 40-те – 50-те години на VI век, ръководени от византийския генерал от арменски произход Нарзес

(ит. Narsete). А папа Григорий Велики разказва в своите „Диалози“ (IV, 27: 16 – 20), преведени и на старобългарски и известни като „Римски патерик“, че при Нарзес служел като военачалник един (пра)българин, който помнел и практикувал своя български език и който веднъж успял да идентифицира „варварския“ език на едно момче, „родено и отгледано в Италия“, като български; това момче се било завърнало чудодейно след смъртта си с дарбата да разбира и говори езици, непознати за него преди това – гръцки и именно български.

Има ли следи от тези документирани заселвания на (пра)българи на Апенинския полуостров? Да, безусловно има, отразени са в названията на местности и в имената на стари фамилии – единствената възможна следа, като се има предвид, че всеки първичен елемент е обречен на постепенно претопяване и изчезване в следващите поколения в резултат на процеси на акултурация в контакта с нови култури. Разбира се, трябва да се помни, че и имената често имат странна съдба, преминават по неизвестни пътища от един обект на друг, от едно лице на друго. Известно е например, че фамилното име през Средновековието много често означава произхода на дадено лице от дадено място или имение, или пък феодална зависимост от фамилията, чието име носи (напр. de Bulgari, „на българите“). Но въпреки това, както казва българският народ, „има си крушка опашка“ или както гласи латинската максима, *Nomina sunt consequentia rerum*.

И така, нека тръгнем по следите на прабългарите в Италия.

1.1.

Най-ранните сведения на Павел Дякон, както казахме, насочват към Северна Италия. И наистина там, на 7 км североизточно от град Верчели (разположен по средата между

Милано и Торино), се намира селище, което през Средновековието е носело името **Булгаро (Bulgaro)**, а в ново време (в началото на XIX в.) е преименувано на **Борго Верчели (Borgo Vercelli)**. Кога, как и защо това селище е било дадено като феодално владение на някой (пра)български вожд (напълно възможен, макар и недоказуем факт) и в него най-вероятно се е поселила и дружината му, не се знае. Но наименованието на селището и на фамилията, чийто феодал е било, са ни известни по документи от средата на X век нататък: Bulgari (първа половина на X в.), Castello de Bulgaro (952/982 г.), Loco Bulgari (961 г.) и така нататък, до XIII в., когато в документите намираме сведения за castro de Bulgari „под юрисдикцията на Верчели“ (1232), за църквата „Св. Вартоломей“, която се намирала in loco et territorio bulgari – топоними, които се срещат и още дълго след това, чак до ново време.

И до днес в центъра на Борго Верчели се издига въпросният „замък“ на фамилията Булгари (**Castello Bulgaro**), все още внушителен в началото на XX век, а сега в доста окаяно състояние. Ако гледайки фасадата, минем по уличката от дясната му страна, ще установим, че тя се казва **Via Castello Bulgaro**.

*Ил. 1 – 2. Борго Верчели: Castello Bulgaro днес
и уличката край него*

Днес жителите на Борго Верчели с интерес преоткриват своята „българска идентичност“ и дори са нарекли едно езерце за спортен риболов, намиращо се в землището на селището, Българско езерце (**Laghetto Bulgaro**, на снимката).

Ил. 3 – 4. *Laghetto Bulgaro* край *Борго Верчели*

1.2.

Друго селище в Северна Италия, чието име подсказва някаква връзка с (пра)българите, е **Булгарограсо (Bulgarograsso)** от провинцията на гр. Комо в Ломбардия. Сегашното селище се споменава в средновековни документи като *Loco Bulgari* (1007 г.), *de Bulgari* (1220 г.), *de Bulgaro Borgallo* (1221 г.) и пр. За произхода на името не разполагаме с исторически извори. Според някои автори някога то се е намирало на северната граница на т. нар. Български комитат (*Comitatus Bulgarensis*), който някога е обхващал части от Миланското херцогство, сега в провинциите на Комо и Варезе. На югозапад, от дясната страна на река По, около град Новара, по време на каролингите (след 814 г.) е регистрирано Графство България (*Contado di Bulgaria*) – едно от петте графства, на които е била разделена областта на Новара (в регион Пиемонт с главен град Торино). Не разполагаме с по-конкретни сведения за произхода на тези две названия, но тяхното разположение по правата линия, която мислено свързва Булгаро/Борго Верчели с Булгарограсо, навежда на мисълта, че заселването на (пра)българи в Северозападна Италия като съюзници на лангобардите не е останало без следи. Един друг пример

говори в полза на това предположение: името на днешното селище **Болгаре (Bolgare, Bólgher** на бергамски диалект), на 17 км от Бергамо, се среща като **Bulgaro** в документи още от 828/837 г.

Ил. 5 – 6. Щандартите на Булгарограсо и Болгаре

1.3.

Слизайки на юг, в областта Емилия-Романя, се натъкваме на други места или личности, носили или носещи име, свързано с българите. С какво точно са свързани тези имена, не знаем – не разполагаме с никакви конкретни сведения. Но спомняйки си максимата *Nomina sunt consequentia regum*, не може у човек да не се почувства поласкано българското, когато разбере, че един от най-видните юристи на Болонския университет през XII в. носи името **Булгаро (Bulgarus, Bulgarus de Bulgarinis**, ок. 1085 – 1.01.1166, като годината на смъртта му не е напълно сигурна). Автор на трактата *De regulis juris* („За правилата на закона“) и на други юридически трудове, Булгаро е един от знаменитите „четирима доктори“ на Болонския юридически факултет, специалист по римско право и защитник на правата на им-

ператора (в конкретния случай – на Фридрих Барбароса) срещу тези, които са считали каноническото (църковното) право за идентично с Божия закон и поради това най-авторитетно. Според легендата един от двамата основатели на Болонската юридическа школа, която по-късно ще се превърне в Юридически факултет на Болонския университет – Ирнерио, на смъртното си легло се обърнал към четиримата си вече прочути възпитаници, назовавайки всеки с определен епитет, този на Булгаро бил „златоуст“ (*os aureum*, букв. „златна уста“). Извън легендата, известно е, че Булгаро се е ползвал с най-голяма слава и е имал най-много следовници в сравнение с тримата му колеги. Освен това, той е бил търсен и много почитан адвокат, като в някои случаи е влизал и в ролята на съдия. През 1151 г. е бил делегат на папа Евгений III при решаването на един важен спор между църковни и светски лица. В авторитетния „Биографичен речник на италианците“ той е определен като „гениален предшественик на направления и методи, които по-късно ще имат голям успех в Студиума“ (т.е. във висшето училище, което после прераства в Болонски университет).

Името на юриста Булгаро с право предизвиква нашето любопитство, но за неговия произход не се знае нищо, не се знае и къде е роден: най-вероятно в Болоня, макар че има и хипотеза, днес изоставена, че е бил от Пиза. В близкия град **Имола** (**Imola**, на 39 км югоизточно от Болоня, следвайки античната Via Emilia), в документи от XI – XII век се среща впечатляващо често името на знатната фамилия **Булгари**, генеалогията на която може лесно да се проследи докъм края XIV в., когато са засвидетелствани последните ѝ представители. Членове на тази фамилия са заемали високи постове в градското управление, били са консули и *podestà* (най-високата гражданска длъжност в Централна и Северна Италия през Късното средновековие). Така например през 1159 г. **Перегрино Булгари** (**Peregrino Bulgari**), в качеството

си на *podestà*, получава от Фридрих Барбароса диплома, с която императорът удостоява Имола с имунитет. Хипотезата за връзка между видния болонски юрист Булгаро и фамилията Булгари от Имола има своите основания и можем да я допуснем, но с голяма предпазливост поради отсъствието на каквито и да било конкретни податки. Независимо от възможния, но недоказуем (пра)български произход на фамилията Булгари (точно както вече беше казано по повод на фамилията Булгаро от Верчели ⁷), не би било излишно да припомним, че по вече споменати причини не можем да наречем „българска“ въпросната фамилия от Имола; още по-малко можем да говорим за юриста Булгаро като за „българин“ (особено пък в сегашното разбиране на думата), както често се прави в непрофесионални публикации в България, провъзгласявайки го за основател на Болонския университет. Естествено, това не е основание да пренебрегнем една приятна разходка из историческия център на Имола, където векове назад са живели представителите на фамилията Булгари.

Не се знае къде точно е погребан юристът Булгаро, но на площад Малпиги (Piazza Malpighi) и на площада пред църквата „Св. Доминик“ (San Domenico) в Болоня са запазени пищните погребения на петима негови колеги, които дават представа и какво може би е било неговото. Запазена е и **капелата Santa Maria dei Bulgari** (на снимките долу) в университетския комплекс Palazzo dell'Arcigninasio, за която се смята, че е изградена на мястото на едновременноната църква до дома-студио на прочутия юрист.

*Ил. 7 – 8. Капела Santa Maria dei Bulgari в Болоня:
външен вид днес и интериор преди бомбардировките през 1944 г.*

1.4.

Слизайки още по̀ на юг по следите на имената с българско звучене (което, разбира се, не означава непременно български произход!), в областта Тоскана се натъкваме на любопитен факт: разпространението, като се започне от XI – XII в., на личното име *Bulgarus*, *Bulgarino*, *Bulgarello*, а по-късно и на фамилни имена с този корен. Във Флоренция (това е главният град на Тоскана) например ще намерим **издателската къща „Булгарини“**, основана през 1948 г. от Доменико Булгарини (*Domenico Bulgarini*, 1887 – 1967), италиански писател и актьор. А недалеч от Пиза си заслужа-

ва едно отбиване в живописното селище **Болгери**, до което води прочутата Алея на кипарисите (*Viale dei Cipressi*). В началото на алеята, която тръгва от античната Виа Аурелия (*Via Aurelia*), е издигнат малък обелиск в чест на големия италиански поет Джозуе Кардучи, който е възпял това място в едно свое стихотворение. Дългата около 5 км алея, от двете страни на която растат 2400 кипариса, води до средновековния замък Болгери (**Castello di Bolgheri**). Времето, откогато това селище (което от XIII век насам е собственост на фамилията Герардеска) носи това име, е потънало в забвение, поради което не бихме могли да го причислим към списъка на селищата, чиито наименования можем със сигурност да свържем с (пра)българското име, но от друга страна, не би било редно и да пренебрегнем съществуването на такава възможност.

Ил. 9 – 10. Алеята на кипарисите и замъкът в Болгери

1.5.

Симетрично на Болгери, което е разположено в провинцията на Ливорно (област Тоскана) на Тиренското крайбрежие, но от другата страна на Полуострова, на Адриатическо море, се намират градовете на споменатия

някагашен византийски Пентаполис: Римини (в югозападния ъгъл на Емилия-Романя), Пезаро, Фано, Сенигалия и Анкона (област Марке). Ако тръгнем от град Чезена (Cesena) по национален път № 9 (SS 9, Via Emilia) към Римини, ще видим в посока североизток отбивка за две селища с характерните имена **България** (Bulgaria) и **Булгарно** (Bulgarò). В документи, датиращи от VIII век, се говори за „български край“ (fine Bulgariska) и „българска земя“ (terra Bulgarorum) по тези места, а в една грамота на император Отон III от 1001 г. се говори за селище/земище „България“, което с времето започва да се нарича Стара България (Bulgaria vetus), наследник на което е сегашното селище Bulgaria, докато недалеч от него възниква Нова България (Bulgaria nova), сегашното Bulgarò. Между тези две „Българияи“ през 1205 г. бива установена границата между териториите, подчинени съответно на Римини и на Чезена.

Ил. 11 – 12. България и Булгарно в землището на Чезена

1.6.

Продължавайки по Via Emilia и пресичайки, подобно на Цезар, рекичката Рубикон, можем да се спуснем на юг по автострада № 14 към Сенигалия (в областта Марке). Преди да я достигнем, още преди река Чезано, можем да се отбием на югозапад по провинциален път № 424 (Via Cesanense) и да стигнем до селищата Мондолфо и Монте Порцио. Някъде между тях се е намирала още една „България“, сведения за която има от XI век насам. Пак в грамота на Отон III от 1001 г. се говори за имение (наречено „килия“) „Св. Петър в България със замък и двор“ (*cella sancti Petri in Bulgaria cum castello suo et curte*), в документ от 1120 г. същото място е наречено fundo Sancti Petri in Bulgarorum, а през 1127 г. го намираме означено така: *in Bulgaresco Sancti Petri Montis Porci*, т.е. в землището на Монте Порцио. На територията на сегашното Мондолфо през 1085 г. е документирано едно „селище на българите, което наричат славянско“ (*Vicus Bulgarorum qui vocatur Sclavinorum*) – съчетание на (пра)българи и славяни, колкото нормално за Дунавска България, толкова интересно и по-скоро странно за италианската територия. На запад от Мондолфо има път с название **Strada Monte Bugaro** (sic!, без Л), а местната историческа топонимия познава названията **Monte Bulgaro** и **Rio Bulgaro**.

В землището на **Мондолфо** се намира и църквата „Св. Гервасий“, на италиански **Chiesa di San Gervasio di Bulgaria** (Via Pergolese, 61037 Mondolfo). Първоначално (V – VI век) гробищна църква, към кр. на VIII – нач. на IX в. засвидетелствана вече като манастирска, църквата San Gervasio di Bulgaria е разположена според туристическия сайт на провинция Пезаро/Урбино „в центъра на една археологическа зона, намираща се на територия, обитавана през Ранното средновековие от българи“. В документи от XII век църквата и манастирът се споменават като „ecclesia Sancti Gervasii

de Bulgaria“ и „monasterio Sancti Gervasii de Bulgarorum“. Независимо от претърпените през вековете промени църквата San Gervasio di Bulgaria („Св. Гervasий на/в България“) никога не е променяла името си и до днес остава един от най-интересните примери за ранносредновековна базилика в Италия.

*Ил. 13 – 14. Мондолфо, базиликата
„Св. Гervasий на/в България“*

1.7.

Както вече стана дума, втората вълна (пра)български заселници идва в адриатическия Пентаполис по същото време, когато хан Аспарух основава Дунавска България (681 г.). Все по онова време, през 60-те – 70-те години на VII век, в областта Беневенто, днес в региона Молизе с главен град **Кампобасо (Campobasso)**, се заселват **българите на Алцек**, за които разказва Павел Дякон. Предоставените им селища – Сепино, Бояно, Изерния – съществуват и днес. Границите на гасталдата (отредената му територия) на Алцек и неговите наследници са доста ясно очертани от средновековните хронисти и сравнително лесно възстановими.

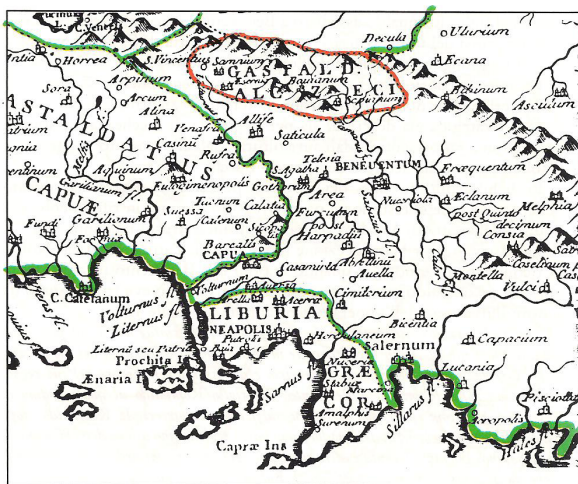

Fig. 23 - Il Gastaldato di Alzeone (in rosso) nel ducato longobardo di Benevento

**Ил. 15 – 16. Беневеттанското дукатство през VIII в.
и границите на гасталдата на Алцек**

Ако човек се изкачи на платото, където е разположено античното **Бояно** (Војано, в античността *Voviano*), може да обгърне с поглед цялата пресечена от река равнина, в която някога са пасели конете на конницата на Алцек и наследниците му.

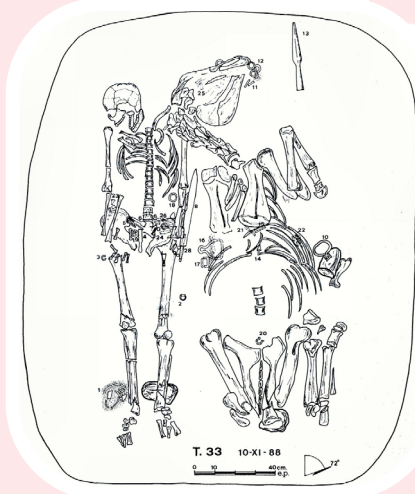
**Ил. 17 – 18. Средновековното Бояно
и равнината под него**

Недалеч от Бояно, на югоизток, в местностите **Вичене** (*Vicenne*) и **Морионе** (*Morrione*) на територията на община Кампокиаро (*Campochiaro*) при разкопки, осъществени

между 1987 и 1998 г., археолози разкриват голям погребален комплекс, включващ 347 погребения, в двадесетина от които е намерен и скелетът на коня на погребания. Реконструкция на едно от тези погребения може да се види в **Самнитския музей в Кампобасо** (Museo sannitico di Campobasso).

Ил. 19. Самнитският музей в Кампобасо: погребение на воин и неговия кон

Ил. 20. Кампокиаро, гроб № 33 (no Arslan 2000)

Етническата принадлежност на погребаните все още е обект на дискусия сред учените, но има сериозни основа-

ния тези некрополи да бъдат свързани с (пра)българите на Алцек, за които говори Павел Дякон. Особен интерес предизвиква гроб № 33 [7], в който е намерен пръстен с ясни белези на властта на гасталд (лице, упълномощено от съответния владетел да упражнява гражданска, военна и съдебна власт в отредената му територия), подчинен на дук. Това е именно случаят с Алцек, който, след като му били дадени тези територии, бил провъзгласен за гасталд (в известен смисъл понижен, понеже дотогава бил смятан за княз на своя народ), подчинен на дука (княза) на Беневенто, лангобарда Ромуалд. Първоначално намереният в гроб № 33 във Вичене пръстен е позволил да се мисли, че е открит гробът на самия Алцек. По-задълбочените анализи обаче са показали, че става дума за млад човек, на около двадесет-тридесет години, и че пръстенът не е сигилий (пръстен печат), какъвто носят властващите, а съдържа всички белези на властта, но скрити от долната, вътрешната страна, т.е. това е бил пръстенът на наследника на гасталда, вероятно първородния му син, който най-вероятно е загинал в битка.

*Ил. 21. Пръстенът, намерен в погребение № 33
в Кампокиаро (по Arslan 2000)*

1.8.

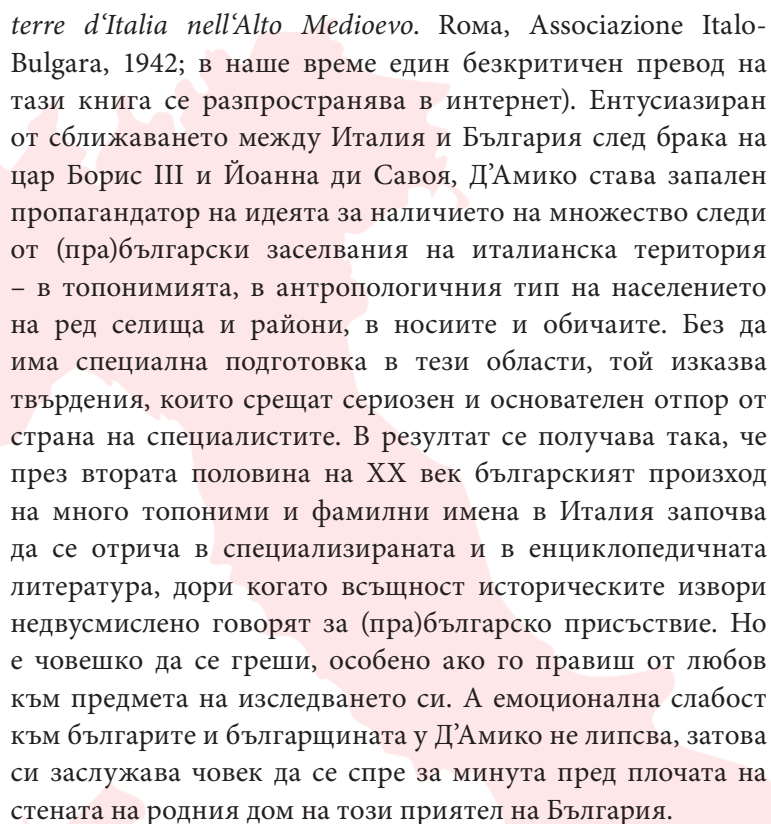
На 17 км на северозапад от Кампобасо, по провинциален път 160, се стига до малкото селище **Кастропиняно** (Castropignano). Историческите извори не са запазили достоверни сведения за неговото „българско“ минало, но местната легенда, вплътена в едно двустийе от местния учител, поет и любител етнограф Еудженио Чирезе (Eugenio Cirese, 1884 – 1955), му приписва името Castropignano dei Bulgari:

*Кастропиняно на Българите, древно убежище на позора.
В него триумфира грехът и на всяка добродетел е враг.
(Castropignano dei Bulgari, ricetta d'infami antico
Porta in trionfo il vizio ed'ogni virtù è nemico)*

Убежище на позора? Гнездо на греха? Легенда, предавана устно, разказва, че някога Кастропиняно, заселено от българи (кои, откога – не става ясно), се е ползвало с един вид екстратериториалност и който успее да избяга там, не можел да бъде преследван за извършени престъпления: може би на това се дължи представата за селището като за „убежище на позора“...

1.9.

Преди да напусне района на Алцековите българи, любознателният пътешественик би могъл да се отбие и в градчето **Йелси (Jelsi)**, разположено на двадесетина километра югоизточно от Кампобасо. Там е роден италианският медик и историк любител **Винченцо Д'Амико** (Vincenzo D'Amico, 1877 – 1965), който издава две книги на италиански език: „Българите, преселили се в Италия през VI – VII в.“ (*I bulgari trasmigrati in Italia nei Secoli VI e VII dell'Era Volgare. Societa tipografica molisana f.lli Petrucciani, 1933*) и „Българите, заселили се в италианските земи през Ранното средновековие“ (*I Bulgari stanziati nelle*

terre d'Italia nell'Alto Medioevo. Roma, Associazione Italo-Bulgara, 1942; в наше време един безкритичен превод на тази книга се разпространява в интернет). Ентусиазиран от сближаването между Италия и България след брака на цар Борис III и Йоанна ди Савоя, Д'Амико става запален пропагандатор на идеята за наличието на множество следи от (пра)български заселвания на италианска територия – в топонимията, в антропологичния тип на населението на ред селища и райони, в носиите и обичаите. Без да има специална подготовка в тези области, той изказва твърдения, които срещат сериозен и основателен отпор от страна на специалистите. В резултат се получава така, че през втората половина на XX век българският произход на много топоними и фамилни имена в Италия започва да се отрича в специализираната и в енциклопедичната литература, дори когато всъщност историческите извори недвусмислено говорят за (пра)българско присъствие. Но е човешко да се греша, особено ако го правиш от любов към предмета на изследването си. А емоционална слабост към българите и българщината у Д'Амико не липсва, затова си заслужава човек да се спре за минута пред плочата на стената на родния дом на този приятел на България.

Ил. 22 – 23. Книгата на Винченцо Д'Амико от 1933 г.
и паметната плоча на дома му в Йелси

1.10.

Веднъж заселили се в Южна Италия, (пра)българите постепенно започват да се разселват и извън първоначалните си обитания и да оставят тук-там следи от своето пребиваване в местните названия. Следвайки отново тези названия, както вече направихме за други региони на Италия, водени от максимата *Nomina sunt consequentia*

regum (но без увлеченията на Винченцо Д'Амико), можем да продължим маршрута си по посока на Националния парк „Чиленто“ (Cilento). Ако от Прохода на Лукания (Vallo della Lucania) поемем по път № 430 към Поликастро (на Тиренското крайбрежие), ще стигнем в подножието на сурова купеновидна планина, носеща името България (Monte Bulgaria, в ново време **Monte Bulgheria**).

Някои смятат, че името на планината със сигурност може да се свърже със заселили се там (пра)българи – Чиленто е било част от дукатството на Беневенто, където са се били установили (пра)българите на Алцек. Според други то свидетелства за присъствието на монаси от български произход в съществуващите до късно време в тази област източноправославни (главно гръцки) манастири, а трети пък припомнят, че през Средновековието „българи“ са наричали и еретиците (нещо, което за този район, а и изобщо за Италия, не отговаря на историческата истина, вж. Влаевска 2021). Единствено сигурно е, че от стари времена (вероятно още от епохата на иконоборчеството) и до края на XVII в. килиите на Monte Bulgheria са давали убежище на източноправославни отшелници. Руините на този скален комплекс се намират по склоновете на планината, а в нейното подножие ще намерим градчето Челе ди Булгерия (**Celle di Bulgheria**). На неговия централен площад може да се види бронзовата статуя „Хан Алцек“, издигната през юни 2016 г. по случай побратимяването на Челе ди Булгерия с Велики Преслав.

*Ил. 24. Паметникът на хан Аспарух
в Челе ди Булгерия на фона на Монте Булгерия*

Местните легенди разказват и до днес за руините на „два замъка на българи“, заселили се в района в откоleshни времена, точно както можем да прочетем и в писанията на местните историци от XVII в. Историческите извори обаче мълчат, не разкриват докрай тайните на техния произход.

Това, което е сигурно, е, че в Арагонските географски карти на Южна Италия от втората половина на XV в. планината фигурира като *Montagna di Bulgaria*, а в близост до нея са отбелязани следните селища: Булгария, Челе, Рокаглоризо. Определението „ди Булгария“ е добавено към наименованието на Челе след Обединението на Италия.

2. ПО СТЬПКИТЕ НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ В РИМ

В самия център на Рим, на 400 метра източно от Колизеума, се намира базиликата „Свети Климент“ (**San Clemente**), в която, както всеки българин знае, се намира гробът на славянския първоучител Константин Философ – св. Кирил, чийто земен път свършва именно тук на 14 февруари 869 г. През пролетта на предната година папа Адриан II благославя славянския превод на Свещените книги, извършен от Кирил и Методий и техни ученици с помощта на създадената за целта първа славянска азбука – глаголицата. Вечният град е съхранил не само гроба на св. Кирил, но и други следи от тези знаменателни за всички славяни събития, които можем да съпреживеем, вървейки по стъпките на славянските апостоли в Рим.

Освещаването на славянските книги

Към края на 867 г. братята Константин и Методий, след четиригодишна просветителска дейност във Великоморавия и Панония, пристигат заедно с група свои ученици в Рим след един диспут в защита на славянските книги, състоял се според *Пространното житие на св. Кирил* (нататък ПЖК) във Венеция. Изпратени като мисионери сред славяните в Централна Европа от страна на Византия, сега те търсят покровителството на Светия престол за създаване на славяноезична църква в тези земи, които са под църковната юрисдикция на римския първосвещеник. Поканени от папа Николай I, те пристигат в Рим след неговата смърт (13. XI. 867) и биват тържествено посрещнати от папа Адриан II (14. XII. 867 – 14. XII. 872) и „целия римски народ“, понеже освен славянските книги носят със себе си и мощите на св. папа Климент I, третия наследник на апостол Петър на римския църковен престол. В ПЖК, писано от свидетел на събитията, четем: „Самият папа Адриан излезе да го посрещне, понеже носеше мощите

на свети Климент, мъченик и папа римски“. И малко по-нататък:

*А папата, като прие славянските книги, освети ги и ги положи **в църквата на светата Дева Мария, наречена „Ясли“**. След това папата заповяда на двама епископи, Формоза и Гаудерих, да посветят [в църковни чинове] славянските ученици. И като ги посветиха, те веднага отслужиха литургия **в църквата на свети апостол Петър** на славянски език; на другия ден служиха **в църквата на св. Петронила**, на следния ден – **в църквата на св. Андрей**. Оттам отидоха **в църквата на великия вселенски учител апостол Павел** и пяха цяла нощ, като славословеха на славянски език, а на сутринта отслужиха литургия на светия му гроб, подпомогнати от епископ Арсений, един от седемте [околоримски] епископи, и от Анастасий библиотекар.*

Споменатите персонажи са добре познати исторически личности. Формоза, епископ на Порто (сегашната Isola Sacra, квартал на гр. Фиумичино), бъдещ папа (891 – 896), през 866/867 г. ръководи, заедно с епископ Павел Популонски, папското пратеничество при княз Борис I, което му донася от името на папа Николай I известните *Отговори на запитванията на българите* и поставя началото на мисионерска дейност, която свързва новопокръстена България с Рим до 870 г. Гаудерих е епископ на град Велетри, чиято катедрала е посветена на св. Климент Римски (и която си заслужава да бъде посетена, особено заради криптата), и именно до него е адресирано писмото на Анастасий Библиотекар, от което знаем за написаните от Константин Философ три произведения на гръцки език, посветени на откриването на мощите на папа Климент. Самият Анастасий, титуляр на базиликата Santa Maria in Trastevere (с великолепни древни мозайки), по онова време е бил папски библиотекар и официален преводач от и на гръцки

език. От запазените документи става ясно, че именно той е бил натоварен да съпровожда Кирил и Методий при престоя им в Рим и да провери достоверността на преведените от тях Псалтир, Евангелие и Апостол.

Три от църквите, споменати в текста, съществуват и до днес, за две е известно къде са се намирали, така че можем да възстановим „маршрута“ на така описаното освещаване на славянските книги и да посетим съответните места.

2.1.

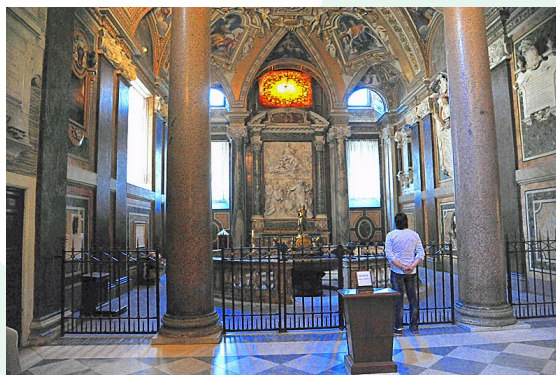
Църквата на светата Дева Мария, наречена „Ясли“, без съмнение е римската папска базилика **„Санта Мария Маджоре“** (*Santa Maria Maggiore*). Претърпяла външни обновления, отвътре тя пази изконната си структура и великолепни мозайки от V в., а под главния ѝ олтар се съхранява най-ценната ѝ реликва: парченце от яслата, в която е бил поставен Исус Христос след раждането си (сега тази реликва е поставена в изящна мощехранителница, изработена от кристал и сребро).

Ил. 25. Базиликата „Санта Мария Маджоре“ в Рим

Влизайки в базиликата от едноименния площад, от дясната страна се намира **баптистерият**. В центъра на лявата му стена през 1969 г. е поставена плоча от името на признателния български народ, припомняща акта на

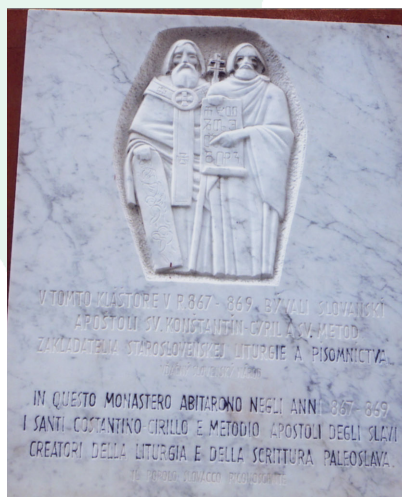
благославяне на славянските книги в тази църква от страна на папа Адриан II. По-късно са поставени възпоменателни плочи и от името на други славянски народи.

*Ил. 26 – 27. Бантистерият на „Санта Мария Маджоре“
и българската паметна плоча в него*

Като излезе от „Санта Мария Маджоре“, посетителят ще направи добре да поеме по старинната уличка „**Санта Праседе**“ (**Santa Prassede**), вдясно от широката Via Merulana, където на № 9 е входът на едноименната **базилика**. На външната стена вдясно от входа има малка паметна плоча

с фигурите на Славянските апостоли, според която в манастира към тази базилика са живели славянските апостоли Кирил и Методий по време на престоя си в Рим. Плочата е поставена от страна на Словакия.

Ил. 28. Словашката паметна плоча на външната стена на базиликата „Санта Праседе“

В сегашния си вид базиликата е от времето на папа Паскал I (817 – 824), който разпорежда към нея да бъде изграден манастир за гръцки монаси, избягали от преследвания по време на иконоборството. След възстановяването на иконопочитанието във Византия (843 г.) манастирът остава да служи като резиденция на пратениците на източните църкви, пристигнали в Рим. Този факт, както и близостта на Santa Maria Maggiore, където са благословени славянските книги, дава основание на хипотезата, че Кирил, Методий и учениците им са били настанени тук след пристигането им в Рим, макар че това не е документирано от никакви извори, а са изказвани хипотези и за други тогавашни гръцки манастири в града.

Специално внимание в „Санта Праседе“ заслужава капелата на св. Зенон (Capella di San Zenone), разположена вляво от сегашния вход на базиликата, който е страничният (централният може да се види от двора или откъм улица San Martino ai Monti). Капелата е издигната в чест на майката на папа Паскал I – Теодора (изобразена с правоъгълен ореол), и е изцяло покрита с великолепни мозайки във византийски стил, които я правят един от най-значителните паметници на изкуството в Рим от IX в., на който със сигурност са се възхищавали и Кирил и Методий заедно с учениците си. Прави впечатление стилистичната близост между изображенията в медальоните над входа на капелата и украсените с човешки образи инициални букви в старобългарското *Асеманиево евангелие*, което се пази във Ватиканската библиотека.

Ил. 29. „Санта Праседе“: мозайката над входа на капелата на св. Зенон

От базиликата „Санта Праседе“, продължавайки до края на едноименната уличка, посетителят може да тръгне надясно по улица San Martino dei Monti и след като е видял главния вход на базиликата, да слезе към Колизеума и заобикаляйки го отляво, да тръгне към

базиликата San Clemente (по Via Labicana или по Via di S. Giovanni in Laterano), където е гробът на Кирил. Тук обаче продължаваме по маршрута, описан в ПЖК.

2.2.

След благославянето на славянските книги и посвещаването на някои от Кирило-методиевите ученици за свещеници и дякони, „те веднага отслужиха литургия в църквата на свети апостол Петър на славянски език; на другия ден служиха в църквата на св. Петронила, на следния ден – в църквата на св. Андрей“, пише в житието на св. Кирил. Това указание ни насочва към най-голямата и най-представителна папска базилика, **„Св. Петър“ във Ватикана (San Pietro in Vaticano)**. Днес тя, разбира се, не е онази, в която през 868 г. са служили учениците на Кирил и Методий. Сегашната огромна сграда (186,36 м вътрешна дължина, 218 м външна, височина при купола ок. 135 м) е построена между 1506 и 1626 г. на мястото на старата базилика, датираща от времето на император Константин Велики, в която именно за пръв път на Запад светата литургия е прозвучала на славянски език [3].

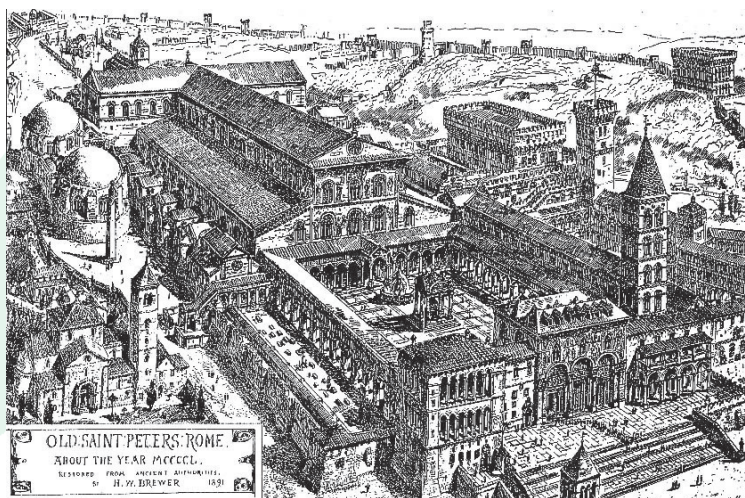
В днешната базилика споменът за св. Кирил и Методий се пази в криптата (така наречените **„Ватикански пещери“, Grotte Vaticane**), където, след провъзгласяването на 31 декември 1980 г. от папа Йоан Павел II на двамата братя за съпокровители на Европа заедно със св. Бенедикт Нурсийски, е оборудвана капела, посветена на тримата, в която те са изобразени на бронзов релеф.

*Ил. 30. Св. Бенедикт Нурсийски и св. св. Кирил и Методий
в посветената на тях капела във Ватиканските пещери
(на стената вдясно)*

2.3 – 4.

На св. Петронила и на св. апостол Андрей са били посветени различни древни църкви в Рим, някои от които съществуват и до днес, но последователността, в която са споменати в житието на Кирил, навежда на мисълта, че вероятно става дума за две несъществуващи днес църкви, разположени в непосредствена близост с базиликата „Св. Петър“ (вж. литографията от 1891 г., възпроизвеждаща старата базилика и околностите).

Ил. 31. Старата базилика „Св. Петър“. От южната страна (вляво на литографията, зад обелиска) се виждат двете ротонди – на св. Петронила и на св. ап. Андрей

И двете са били древни римски мавзолеи, впоследствие превърнати в християнски храмове. В **ротондата на св. Петронила** първоначално са погребвани римски императори (Хонорий, Теодосий II и др.), после е превърната в църква. В нея при папа Стефан II (752 – 757) са пренесени мощите на св. Петронила, вероятно следовница на св. Петър, в Средновековието считана за негова дъщеря, която е била на особена почит сред франките: през 800 г. самият Карл Велики се покланя пред мощите ѝ. С това може донякъде да се обясни фактът, че веднага след „Св. Петър“ учениците на Кирил и Методий служат в църквата, където се съхраняват мощите ѝ – очаквала ги е дейност в земи, традиционно зависими от империята на Каролингите. **Ротондата на св. апостол Андрей** също е била античен мавзолей, впоследствие превърнат в църква. И двете църкви през XVI – XVII в. са включени в новата конструкция на ватиканската базилика и на нейната сакристия.

Ако от площад „Св. Петър“ тръгнем надясно (гледайки базиликата) по Via di porta Angelica, след по-малко от 100 метра ще се озовем пред един от входовете в държавата Ватикан. Достъпът е свободен само до намиращата се непосредствено до стените църква „Св. Ана“, а навътре със специален пропуск се минава през още едни стени и се стига до вътрешен двор, към който гледат входовете на Ватиканската апостолическа библиотека и на Секретния архив на Ватикана. И в двете институции се пазят многобройни средновековни български ръкописни книги и архивни документи за българската история, като напр. Ватиканския кирилски палимпсест и прочутото Асеманиево глаголическо евангелие от X – XI в., разкошно илюстрирания препис на Манасиевата хроника, изготвен за цар Иван Александър в средата на XIV в., копия на писма на папа Инокентий III до цар Калоян, десетки документи за дейността на католическите мисии в българските земи от XVII век насам.

По-нататък, вървейки все покрай стените на Ватикана, се стига до Ватиканските музеи. Вътре в тях, в Сикстинския салоннабиблиотеката, декориран по времето на папа Сикст V (1585 – 1590), на стените на обемистите квадратни колони са изобразени различни изобретатели на азбуки, исторически и митологични фигури. Сред тях е и образът на св. Кирил, представен като изобретател на кирилската (!) азбука: S. CYRILLUS ALIARUM ILLYRICARUM LITTERARUM AUCTOR, а до него е образът на Блажени Йероним (IV – V в.), който, в съгласие с една късносредновековна хърватска легенда, е представен като създател на глаголицата.

Ил. 32. Св. Кирил (вдясно) и блажени Иероним на първия пиластър в Сикстинския салон на Ватиканската библиотека

Във Ватиканската библиотека се съхранява документ, който показва, че още към 1639 г. в средите на папската Конгрегация за разпространение на вярата (известна като Propaganda fide) е имало яснота относно истинския създател на първата славянска азбука и първи преводач на Священото писание на славянски (старобългарски) език: Константин-Кирил Философ.

2.5.

Последният пункт от очертания в житието на Кирил маршрут е папската базилика „Св. Павел извън стените“ (**San Paolo fuori le mura**). Главният олтар на базиликата е изграден над гроба на апостол Павел – затова житиеписецът на Кирил пише, че отслужили литургия на светия му гроб. И днес можем да застанем на това място в благоговейна почит пред „апостола на народите“ св. Павел и пред продължителите на неговото дело сред славяните. Днес базиликата San Paolo fuori le mura е символ на общението между източноправославни християни и католици. Засега

тя не е маркирана като място на Кирило-Методиевата памет в Рим чрез възпоменателна плоча.

Ил. 33. „Св. Павел извън стените“: фасадата на базиликата днес

След базиликата на св. Павел си заслужава да бъде посетен разположеният недалеч манастирски комплекс „**Три извора**“ (**Tre fontane**), изграден на мястото, където апостол Павел е бил убит и изпод отсечената му глава бликнали три чудотворни изворчета. Църквата над тях се намира навътре в комплекса и до нея води алея с древна римска настилка (на илюстрация 34). Вътре в църквата е запазена част от стара мозайка, останала от римската вила, в чийто двор е бил посечен апостол Павел. Манастирът е възникнал преди средата на VI в. като гръко-арменски, основан от монаси от областта Киликия (източна Мала Азия), откъдето произхождал и ап. Павел, а след схизмата между Изтока и Запада през 1054 г. обителта минава в ръцете на монаси бенедиктинци. Кирил и Методий и техните ученици не може да не са се поклонили на това свято място и да не са се срещнали със своите събратя, източни монаси, като се знае,

че Методий през втората половина на 60-те години на IX в. е бил игумен на гръцкия манастир „Полихрон“ в Мала Азия.

*Ил. 34. Базиликата в манастира „Три извора“
(Tre fontane)*

Недалеч от Tre fontane е крайната спирка Laurentina на метро В, с което може бързо да се стигне до метростанцията на Колизеума и оттам да се отиде до базиликата „Св. Климент“ (по Via Labicana или по Via di S. Giovanni in Laterano).

2.6.

Базиликата „Св. Климент“ (San Clemente), посветена на папата мъченик Климент I, е един от най-старите християнски храмове в Рим. Сегашната сграда е от XII в. и е издигната върху приблизително половината площ на старата базилика, в която именно е бил погребан Константин Философ.

Ил. 35. Базиликата „Св. Климент“ на една щампа от XVIII в.

Старата базилика „Св. Климент“ лежи върху развалините на античен храм на бога Митра, митреум (Mitreo) и на комплекс от древни магазини. През III в. върху магазините е построена резиденция на римски аристократ, в която според някои източници са се провеждали първите събирания на християнската община в Рим. През IV в. сградата е преустроена в трикорабна базилика, която през V в. е снабдена с абсида, лежаща върху част от митреума. През VI в. подът е покрит с мозайка, в голямата си част запазена до днес, и е изработено мраморното ограждение на певницата (Schola cantorum) – също запазено, но пренесено горе, в новата църква. Фреските, които са запазени до днес, са изпълнени на два пъти: през VIII – IX в. и в края на XI в. (между 1084 и 1099 г.). В централния кораб на базиликата, на лявата стена, са запазени фрески от втория период, които изобразяват част от страданията на св. Климент: в тях патрицията Сисиний ругае слугите си на цветист език, който е преходен между латински и италиански, и това е най-ранният пример за използване на зараждащия се италиански език (римски диа-

лект) в произведение на изкуството. Но за нас са по-интересни фреските в притвора (нартекса), от двете страни на някогашния вход. На лявата е изобразено пренасянето на мощите на св. Климент от ватиканската базилика „Св. Петър“, където са били изложени за поклонение след донасянето им в Рим, в посветената нему църква. В лявата половина на композицията на преден план е изобразен папата, придружаван от двама източни монаси – несъмнено Кирил и Методий, които са донесли мощите в Рим, след като през 861 г. са ги открили близо до град Херсон (на Крим, развалините му се намират в покрайнините на Севастопол) (ил. 36).

Ако от притвора влезем в левия кораб на църквата, в дъното му (от лявата страна) ще видим зидана конструкция, вероятно гроб, с поставена върху него мраморна олтарна плоча. На стената над него, в централна позиция, има мозаечно изображение на св. Кирил, под което се чете следният двуезичен надпис (българския текст предаваме със съвременния правопис):

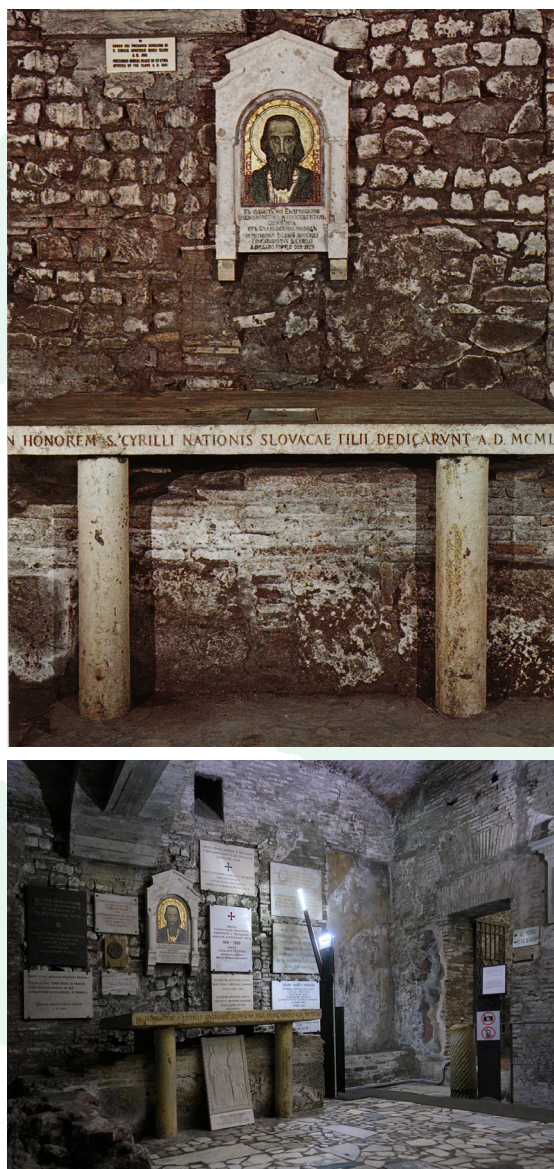
*В памет на българския равноапостол и просветител
св. Кирил от българския народ*

*In memoriam Bulgari Apostoli Educatorisque S. Cyrilli a
bulgaro populo. 869 – 1929.*

Мозайката е дело на известния български скулптор Любомир Далчев, тогава току-що завършил Римската художествена академия, и на бъдещия архитект Нено Ямантиев, тогава още студент в Римската политехника. Поставена е по случай 1060-годишнината от кончината на Константин-Кирил Философ в Рим (ил. 37 – 38).

Ил. 36. Детайл от фреска от края на XI в. в притвора на римската базилика „Св. Климент“, изобразяваща пренасянето на мощите на св. Климент от Ватикана в посветената нему църква. Папата е изобразен между двама източни монаси: Кирил и Методий. Показателно е, че единият от монасите е изобразен с ореол, и това несъмнено е Кирил, чиято почит в Рим започва веднага след смъртта му. Интересно е да се отбележи, че в надписа към фреската има историческа грешка: казано е, че пренасянето извършва папа Николай I, а не Адриан II, който фактически посреща Кирил и Методий, които носят мощите на светеца и славянските книги след смъртта на Николай на 13. XI. 867. Тази грешка се среща два века по-късно и в хрониката на чеха Мартин от Опава († 1278 г.).

Ил. 37 – 38. Предполагаемият гроб на Константин Философ – св. Кирил, в началото на 80-те години на XX в. (горе) и днес (долу)

През 1975 г. на стената срещу гроба е инсталирана друга, голямоформатна мозайка, изобразяваща двамата братя св. Кирил и св. Методий, с надпис „На славянските първоучители от признателния български народ“ (на илюстрация 39). Тази мозайка е дело на скулпторите Стоян Куюмджиев и Йордан Спиров и е поставена в „Сан Клементе“ по случай посещението на българска делегация, водена от председателя на държавния съвет, по случай тържествата за 24 май.

Ил. 39

На това място всяка година на 24 май се събират българи, живеещи в Рим, и идва официална делегация от България да отдаде почит към Първоучителя. Отслужва се молебен, след това обикновено се пее химнът „Върви, народе

възродени“, а после се извършва поклонение пред мощите на св. Кирил, съхранявани в горната, новата базилика.

N.B. Историческата истина ни задължава да кажем, че конструкцията, почитана днес като гроб на Кирил и събрала на стената над себе си знаците на признателност не само от страна на българския народ, но и на всички останали славянски народи, както и на родния град на двамата братя, Солун, е само предполагаемото място на погребението на Константин-Кирил Философ, като не липсват и други хипотези. Докъм средата на 80-те години на XX в. това бе отбелязано и от една табелка, впоследствие отстранена, която гласеше: „Luogo del presunto sepolcro di s. Cirillo apostolo degli slavi A.D.869/Presumed Burial Place of St. Cyril Apostle of the Slavs. A.D.869“ (вижда се ясно на снимката по-горе).

Конструкцията е разкрита в средата на XIX в. при разкопките и укрепването на двата подземни етажа на сегашния археологически комплекс San Clemente. Това става в навечерието на 1000-годишнината от началото на мисията на св. св. Кирил и Методий сред славяните (863 г.), когато желанието да се открие гробът на св. Кирил, е много голямо, особено сред католическите епископи в славянските страни, като най-активен сред тях е известният хърватски епископ, учен и радетел за единение на Църквата Йосиф Щросмайер (същият, който финансира издаването на сборника „Български народни песни“ на братя Миладинови, отпечатан в Загреб през 1861 г.). Когато археолозите попадат на конструкцията, наподобяваща зидана гробница (единствена в цялата стара базилика!), започват да се питат коя видна личност би могла да бъде погребана там. И тогава от страна на епископ Щросмайер им бива подсказано, че в ПЖК се разказва следното:

И така почина в Господа, бидейки на 42 години, на четиринадесетия ден от месец февруари, индикт втори, в 6377 година от Сътворението на света [= 869

от Рождество Христово]. Тогава папата заповяда на всички гърци, които бяха в Рим, а така също и на римляните, да се съберат със свеци, да пеят над него и да му направят погребение, каквото биха направили на самия папа. [...] А Методий, неговият брат, замоли папата, казвайки така: „Майка ни ни е заклела, който от нас пръв почине, другият да го пренесе в манастира [от който сме тръгнали] и там да го погребѣ“. Тогава папата нареди да го положат в ковчег и да заковат ковчега му с железни гвоздеи. И така го държа седем дни, готвейки го за път.

По-нататък в житието се разказва как римските епископи се възпротивили и искали Кирил да бъде погребан в Рим „като всепочитан мъж“, как папата предложил да го погребат в собствената му гробница в „Св. Петър“, докато най-сетне Методий предложил да го погребат в църквата на св. Климент, с чиито мощи Кирил е дошъл в Рим. Папата разпорежда да направят така, разказва житието, и „го положиха с ковчег в гроба, *от дясната страна на олтара* в църквата на свети Климент, където веднага почнаха да стават много чудеса. Като виждаха тези чудеса, римляните все повече се привързваха към неговата светиня и неговото почитане. Изписаха икона над гроба му и започнаха денонощно да палят [кандило] над него, въздавайки хвала на Бога“. Мозайката на Л. Далчев и Н. Ямантиев идва да напомни за иконата, поставена някога над гроба на Кирил.

Въпросната предполагаема гробница се намира *от дясната страна на олтара* на старата базилика, гледано от позицията на служещите в олтара свещеници: обичайна за средновековното възприемане на пространството гледна точка. Има обаче и друга хипотеза, според която гробът се е намирал в симетрично противоположния край на старата базилика, отдясно на олтара от гледна точка на богомолците, а днес на посетителите. Там има изображение

на източен монах (вляво на илюстрация 40), което някои приемат за описаната в ПЖК икона на Кирил, нарисувана над гроба му, и поради това смятат, че погребението е било извършено там, макар че на това място няма никакви следи от погребална структура. Към това мнение очевидно се придържа и сегашното настоятелство на базиликата, тъй като там бе поставен надпис в този смисъл.

Ил. 40. Стенописите над „алтернативния гроб“ на св. Кирил

В средата на главния кораб на старата базилика, пред олтара, има два гроба с паметни плочи над тях. Единият е на отец Joseph Mullooly (1812 – 1880) – ирландски доминиканец, приор на базиликата в средата на XIX в., който от 1857 г. нататък организира разкопките за разкриване на старата базилика, а другият – на отец проф. Леонард Бойл (Leonard Eugene Boyle, 1923 – 1999), също ирландски доминиканец и доктор на Оксфорд, който през 1963 г., като приор на манастира, успява да намери част от мощите на св. Кирил, изчезнали от базиликата (новата) при наполеоновската окупация на Рим в края на XVIII – нач. на XIX в.

След като сме посетили и митреума под старата базилика, нека се изкачим в новата, построена през XII век (до

1120 г.) върху една част от старата, която е била частично разрушена (горната ѝ част) и затрупана с пръст. В новата базилика, както се каза, са пренесени певницата от старата и някои други елементи от вътрешната архитектура. Абсидата ѝ е украсена с изящна мозайка, датираща от XII век. Най-близката до олтара капела, разположена от дясната (за посетителя) страна на църквата, е посветена на светите Кирил и Методий по волята на папа Лъв XIII (за неговия специален интерес към култа на Солунските братя вж. § 2.7.2 ѱ). Под олтара има урна, в която се съхраняват костиците на един пръст от ръката на св. Кирил (не всичките, защото една частица е подарена през 60-те години на град Солун и е положена в изградената тогава църква, посветена на св. св. Кирил и Методий). В капелата има стенописи от 1886 г., дело на Салваторе Нобили, в които са изобразени сцени от пребиваването на Константин Философ в Рим според разказа на *ПЖК*.

Ил. 41 – 42. Горната (новата) базилика „Св. Климент“: апсидната мозайка от XII в.; капелата с частицата от мощите на св. Кирил и фреските на Салваторе Нобили

Фигурите на двамата братя са изобразени в едър план от художника Пиетро Разина (1663 – 1731) и от двете страни на централния вход на новата базилика, от вътрешната му страна.

Ил. 43. Пиетро Разина, св. св. Кирил и Методий над централния вход на базиликата „Св. Климент“

Излизайки от базиликата през централния ѝ вход, посетителят ще види в двора един паметник във формата на кивот с цитат от Асеманиевото евангелие на една от широките му страни и възпоменателен надпис от словашка страна на една от тесните.

Ил. 44. Словашкият паметник в двора на базиликата „Св. Климент“

2.7.

Изображения на св. св. Кирил и Методий могат да се видят и в други църковни институти в Рим и околностите му, без те да са свързани с места, пряко свързани с престоя на светите братя в Рим.

2.7.1.

В църквата „Св. Йероним на илирийците“, днес „на хърватите“ (**San Girolamo degli Illirici**, сега dei Croati, Via Tomacelli № 132, близо до бившето речно пристанище „Рипета“ на брега на Тибър), над композицията „Разпятие Христово“ са изобразени св. Кирил (вляво) и св. Методий (вдясно), представени в надписите като славянски архиепископи (вж. снимката тук долу, фигурите от двете страни на прозореца). Фреските се приписват на Аванцино Нучи (Avanzino Nucci, ок. 1552 – 1629). Църквата е обновена по времето на папа Сикст V (1585 – 1590), на когото се дължи и споменатата по-горе украса на Сикстинския салон на Ватиканската апостолическа библиотека, където е изобразен св. Кирил [7].

Ил. 45. Св. Кирил (вляво) и св. Методий в църквата „Св. Йероним на илирийците“

2.7.2.

Енцикликата *Grande munus*, с която на 30 септември 1880 г. папа Лъв XIII въвежда паметта на св. св. Кирил и Методий като задължителна за цялата католическа църква, дава нов тласък на интереса и почитта към Солунските братя в католическия свят и в частност в Рим. По всяка вероятност (макар че липсват конкретни указания) именно те са изобразени в горните ъгли вляво (св. Кирил) и вдясно (св. Методий) от дъгата на Триумфалната арка на катедралната базилика на Рим „Сан Джовани ин Латерано“ (*San Giovanni in Laterano*) по повод 1000-годишнината от смъртта на св. Методий на 6 април 885 г. (вж. Пандурски, Босилков 1970; Станчев 2019, стр. 42): работите по реставрирането и обновяването ѝ протичат именно по време на понтификата на Лъв XIII.

Ил. 46. Предполагемите изображения на св. св. Кирил и Методий в „Сан Джовани ин Латерано“

Пак през 80-те години на XIX в. и в същия контекст в църквата на основания през 1004 г. ставропигиален гръкоезичен манастир в **Гротаферата (Grottaferrata)** отец Антонио Роки създава на гръцки език нова служба и кратко житие на светите Кирил и Методий, а в най-близката до

олтара част на левия кораб на църквата двамата братя са изобразени в цял ръст.

Ил. 47 – 48. Църквата на манастира в Гроtaферата и изображенията на св. св. Кирил и Методий в нея

Все в този контекст през 1884 г. в Рим е основан чешкият колеж Bohemicum, който приема първите си студенти през учебната 1887/1888 г. През 1929 г. колежът е цялостно обновен и преименуван на Папски колеж „Св. Ян Непомук“ (**Pontificio Collegio Nepomuceno**, Via Concordia, 1). В него са запазени изображения на Кирил и Методий от различно време.

В Руската католическа църква „Св. Антоний Велики“ (Chiesa cattolica russa di sant'Antonio all'Esquilino, Via Carlo Alberto 2), свързана с Папския източен институт, в който са защитили докторат преподаваният Евгений Босилков и други българи, през 1935 г. живописецът Григорий П. Малцев (1881 – 1953) е изобразил св. св. Кирил и Методий в цял ръст от двете страни на царските двери на посветения на тях олтар.

Ил. 49

От 1960/1961 г. в покрайнините на Рим, на Виа Касия, съществува **Словашки богословски институт на името на Кирил и Методий** (Pontificio Istituto e Collegio Slovacco dei Santi Cirillo e Metodio, Via Maria Domenica Brun Barbantini, 31), в чиято модерно оформена църква те са представени върху мозайки и витражи, а в градината пред входа му през 1988 г. е поставена скулптура на св. Кирил – седнал, в монашески дрехи и с книга в ръка, и св. Методий – прав, с епископски одежди и жезъл (скулптор Viliam Schiffer, 1920 – 2007; ил. 50).

Ил. 50

Още една скулптура на св. св. Кирил и Методий, единствената (поне засега) в светска институция в Рим, се намира в двора на **посолството на Република България** (Via Pietro Paolo Rubens, 21). Тя е дело на Владимир Гиновски (1927 – 2014) и е умалено копие на неговия паметник на Кирил и Методий пред Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София (ил. 51).

Ил. 51

3. БЪЛГАРИТЕ И РИМСКАТА ЦЪРКВА

3.1.

Рим и въвеждането на християнството в Първата българска държава. Изображения на княз Борис I в Италия

Както е известно, през 864/865 г. българският хан Борис (852 – 889, †907) приема християнството от Константинопол и го въвежда като задължителна религия в Първата българска държава. Покръстването на българите е изобразено в една миниатюра към среднобългарския превод на Хрониката на Константин Манасий в препис от средата на XIV в., съхраняван днес във Ватиканската апостолическа библиотека в Рим (ms. Vat. Slav. 2).

Ил. 52. Покръстване на българите, миниатюра от Ватиканския препис на Манасиевата хроника

Стремейки се към независимост на българската църква, през 866 г. Борис, който в светото кръщение приема името Михаил, се обръща към папа Николай I и той изпраща в България мисия на Римския престол, ръководена от двама епископи – Формоза Портуенски, бъдещ папа, и Павел Популонски. През 867 г. към Рим пътува българска

делегация и по този повод намираме имената на княжеската фамилия, вписани в една своеобразна „почетна книга“ – Чивидалското евангелие, съхранявано днес в градската библиотека на **Чивидале (Cividale del Friuli)**, на 20-ина км от границата със Словения по SS 54, на снимката долу – Дяволският мост).

Ил. 53. Дяволският мост в Чивидале

Град Чивидале, основан от Юлий Цезар с името Forum Iulli, се намира в провинция Удине, регион Фриули, наследил античното име на града (Forum Iulli>Friuli). През 568 г. до Чивидале достигат насочилите се към Италия лангобарди, предвождани от своя крал Албоин (в лангобардските редици са се били включили и прабългари, до този момент обитавали заедно с лангобардите в Панония, вж. тук, част 1) и скоро след това градът бива избран за столица на първото Лангобардско дукатство в Италия.

Чивидалското евангелие е изключително ценен латински ръкопис от VI – VII в., в чиито полета са били вписвани имената на видни лица и делегации от различни страни, минали през патриархата на Аквилея на път за Рим. В полетата на една от неговите страници четем:

Тук са имената от България. На първо място техният [на българите] цар Михаил и брат му Докс, и другият му брат Гаврил, и съпругата му Мария, и синът му Расате, и другият Гаврил, и третият син Симеон, и четвъртият син Яков, и дъщеря му раба божия Пракси (Евпраксия), и другата му дъщеря Анна.

Hic sunt nomina de bolgaria imprimus rex illorum Mihael et frater eius Dox et alius frater eius Gabriel et uxor eius Maria et filius eius Rasate et alius Gabriel et tercius filius Simeone e quartus filius Iacob et filia eius dei ancilla Praxi et alia filia eius Anna.

Ил. 54. Български имена в приписка към Чивидалското евангелие

На две места в Северна Италия е запазен и **образът на владетеля, въвел България в християнството**. След 36-годишно управление, през 889 г. княз Борис-Михаил се отказва доброволно от престола и се оттегля в манастир,

оставяйки за свой наследник първородния си син Владимир-Расате. Според сведенията на Регинон, абат на бенедиктинския манастир в Прюм в Лотарингия и хронист (Reginone di Prüm, ок. 840 – 915), преразказани в резюме в изключително популярната през цялото Средновековие хроника на Зигиберт от Жамблу (Sigebertus Gemblacensis, ок. 1030 – 1112), новият български владетел, отстъпвайки на баща си по религиозна „ревност и деятелност“, „започнал да възвръща новопокръстения народ към езическите обреди“. Узнавайки това, бащата отново „препасал военния пояс“, „облякъл царските дрехи“, заловил го, „извадил му очите и го пратил в затвора“. След като поставил на трона по-младия си син, бащата „отново надянал святата монашеска дреха и като отишъл в манастир, прекарал останалото време от земния си живот в свето подвижничество“ (по Зигиберт). Този разказ на Зигиберт придобива голяма популярност на Запад, предимно в бенедиктинските среди, и многократно бива възпроизвеждан в по-късни хроники и поучителни съчинения, като името на българския владетел практически се губи, препредадено с формулата *Bulgarus Bulgarorum Rex* („Булгарус, цар на българите“), в която името на царя явно е изведено от народностното име.

Фигурата на *Bulgarus Bulgarorum Rex*, съпроводена от надпис, който резюмира разказа на Зигиберт, може да се види в живописния цикъл в сакристията на църквата „**Санта Мария ин Органо**“ (*Santa Maria in Organo*) във **Верона**. Тази църква, строена между VI и VIII в., в средата на XV в. с решение на папа Евгений IV е поверена на оливетанците – монашеска конгрегация по бенедиктинския устав. През 1505 г. украсата на новата сакристия на църквата е възложена на Франческо Мороне (1471 – 1529), който завършва фреските година след това. Половин век по-късно основателят на художествената критика Джорджо Вазари няма да щади хвалебствията си по повод работата на

младия художник, определяйки сакристията на Santa Maria in Organo като най-хубавата, която е съществувала по онова време в Италия. Ето описанието на Вазари:

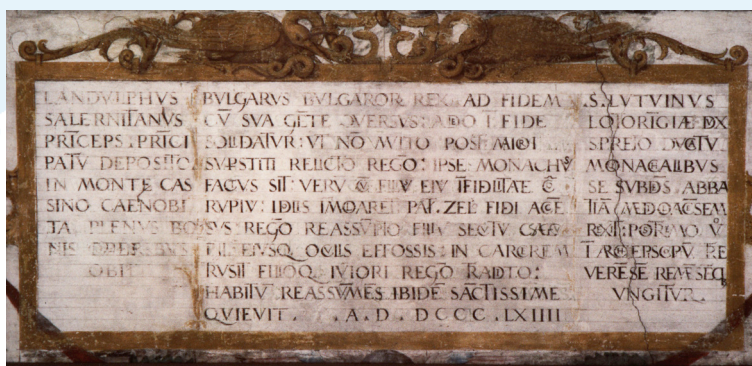
Но най-красива е засводената сакристия, цялата изрисувана от същия [Фр. Мороне] ... В тази сакристия, освен Христос на свода с няколко устремени към висините ангелчета, разположил е в люнетите различни папи, двама по двама в ниша, в понтификално облекло, тези, които от следовниците на св. Бенедикт са били избрани да се възкачат на папския престол. Освен това, наоколо, под споменатите люнети на свода, се простира фриз, висок четири стъпки и разделен на квадрати, в които в монашеско облекло са изрисувани някои императори, крале, графове и други владетели, които, като оставили управлението на своите държави и княжества, станали монаси: много от тези фигури Франческо е рисувал от натура, изобразявайки монасите, които са обитавали манастира или пък само са пребивавали в него, докато той е работил там; между тях се виждат портрети на много послушници и други монаси, красиви глави, изработени с голямо усърдие.

(Превод по G. Vasari, Le Vite dei più eccellenti pittori, scultori e architetti, ed. integrale; introduzione di Maurizio Marini, Roma 1991, 810 – 811)

Ил. 55. Верона, „Санта Мария ин Органо“:
изображението на *Bulgarus Bulgarorum Rex*
(централната фигура в стенописа)

Сред стенописите в долния регистър, където са изобразени 32 фигури на исторически личности – от Карломан, чичо на Карл Велики, до император Лотарий I и някои венециански дожи, сред които Пиетро I Орсеоло, е намерил място и *Bulgarus Bulgarorum Rex*, както гласи началото на съпровождащия изображението надпис [5]. Той, както и всички останали персонажи, отрекли се от престола и станали монаси, е облечен в бяло оливетанско облекло, ярко открояващо се на тъмносиния фон. Изобразен е между салернитанския княз Ландулф, завършил живота си в бенедиктинския манастир в Монтекасино, и лотарингския граф от края на VII в. Лутвин, за когото традицията твърди, че е основател на абатството в Метлах (в днешна Югозападна Германия).

*Ил. 56. Надписът под изображението
на Борис/Булгарус*

В съгласие с надписите към фреската, която синтезирано предава разказаната от Зигиберт история [7], пред българския владетел е изобразена царска корона, а пред другите двама – диадеми на владетели от по-нисък ранг. Лутвин е с ореол на светец, а около главите на Ландулф и на българския владетел е изобразено лъчисто сияние, т.е. ореолът на блажените, които в католическата традиция са от по-нисък ранг в сравнение със светците. Разбира се, за принадлежност на княз Борис I (за художника Bulgarus) към Бенедиктинския орден не може и дума да става. Но в бенедиктинската традиция (и не само) събитията от 866 – 870 г. винаги са били интерпретирани в смисъл, че българите са обърнати в християнската вяра от страна на Рим, така че замонашването на българския владетел, според логиката на образците, използвани от художника, не може да го е отвело другаде освен сред бенедектинците – единствения монашески орден на Запад през IX век.

Интересна е историята на откриването на тази фреска от страна на българската общественост. През 1923 г. във вестник „Народна отбрана“ излизат едно след друго две съобщения – на полковник Дървингов и на полковник

Няголов [вж. за тях „Българи, възпитаници на Торинската военна академия“ [5]]. Те информират, че още преди Първата световна война са видели във Верона, в църквата S. Maria in Organo, изображение на българския владетел покръстител. Това съобщение предизвиква много широк отзвук сред българската интелигенция. Професор Йордан Иванов, по поръчка на Българската академия на науките, отива специално да изследва това изображение. Прави снимка и я публикува през 1927 г. заедно с надписа, който съпровожда фреската, в „Известия на Българското археологическо дружество“.

През 90-те години на XX век бе открито още едно изображение на княз Борис, съпроводено от надпис, много близък до този във Верона (вж. Влаевска-Станчева 2002; Влаевска 2014). Името на владетеля е представено в друг вариант на същата формула: *Bulgarus rex Bulgariae* („Булгарус, цар на България“). Персонажът отново е включен в живописен цикъл, този път от 30-те години на XVI век, рисуван от анонимен художник във вътрешния двор на **манастира S. Giacomo в Понтида, близо до Бергамо**. Основан през XI век, през 1492 г. този манастир става част от бенедиктинската конгрегация на св. Юстина (S. Giustina) с център в Падуа. Българският владетел е изобразен тук редом с бургундския крал Сигизмунд и папа Захарий I. Тематиката на цикъла е същата, но иконографията е много различна от тази във Верона. Владетелите, отказали се от престола, са изобразени в черни монашески одеяния. Борис-Булгарус е положил пред себе си символите на царската власт, корона и скиптър, за да поеме маслинено клонче. Надписът, разказващ историята с ослепения син, не е под фреската, а е включен в нея над главата на персонажа.

Ил. 57. Понтида (Бергамо), дворът на манастира S. Giacinto. От ляво надясно: Bulgarius [Борис I], папа Захарий I, Сигизмунд I

И в двете фрески от XVI в. българският владетел се отказва от християнските символи на властта, за да поеме пътя към спасението на душата. Но е съществувала и друга фреска, и то от времето на самия княз Борис, която е изобразявала друг един момент: отказа от езичеството и приемането на християнския закон. Намирала се е в **ораториума на Формоза**, изграден между 891 и 896 г., когато бившият папски легат в България заема папския престол, а княз Борис се е оттеглил в манастир. Този ораториум (параклис) се е намирал в подножието на римския хълм Челио (Colle Celio, лат. Coelium), един от седемте хълма на древния Рим, на сто-двеста метра от Колизеума, в началото на сегашната Via Claudia (на снимката долу). Там, в една от апсидите на стените, които са поддържали основите на големия храм на император Клавдий, Формоза наредил да бъде изграден ораториум.

*Ил. 58. Мястото, където се е намирал
ораториумът на Формоза*

В него е била изрисувана фреска, с която Формоза е искал да увековечи най-значимото дело в църковната си кариера: мисията в България, възприемана на Запад като привличане на българите към християнската вяра (исторически неточно, защото Борис-Михаил въвежда официално християнството по византийски обред, преди да се обърне към Рим), и по-точно, привличането им към Римската църква. Както е известно, Борис I е искал Формоза да бъде издигнат за глава на българската църква, но папа Николай I не се съгласил.

След смъртта си папа Формоза изпада в немилост, бива съден и детрониран посмъртно, а враговете му се постарават да изличат всякакъв спомен за него. Вероятно по тази причина изображението му във фреската, за която говорим, е било унищожено, но е останал надписът над него: FORMOSU. Бил е изобразен коленичил от едната страна на

Исус Христос, от другата страна на когото е коленичил княз Борис-Михаил. Правите фигури от двете страни на Христос са апостолите Петър и Павел и светците Лаврентий и Иполит. Българският владетел е гологлав, но с ризница, а в ръцете си държи нещо, което е определяно ту като меч, ту като книга, ту като конска опашка (бойното знаме на прабългарите). Трудността в идентифицирането на предмета, държан от княза, идва от това, че фреската не е запазена – познаваме я само по репродукцията, направена след откриването ѝ през 1689 г. и запазена във Ватиканската библиотека като приложение към описанието на разкопките на ораториума (ръкопис Vat. lat. 7849, л. 3 – 15), осъществени от Джовани Джустино Чампини (Giovanni Giustino Ciampini, 1633 – 1698).

Ил. 59. Копие на несъхранилата се фреска с изображенията на папа Формоза (изличено) и на княз Борис-Михаил – коленичилата фигура (по Dujčev 1965)

Делегацията, водена от Формоза Портуенски и Павел Популонски, донася през есента на 866 г. отговорите на Николай I на 115-те въпроса, които българите отпратили към папата през лятото на същата година.

В отговор № 17 папата отговаря дали Борис е извършил грях, като е изклял въстаналите срещу него прабългарски боляри, които не искали да приемат християнството. Отговорът е умерено положителен:

Понеже вие сте съгрешили по-скоро от ревност към християнската вяра и от незнание, отколкото от друг порок, вие добивате за това опрощаване и милост по благоволенieto на Христа, щом последва от ваша страна покаяние.

В духа на този отговор някои изследователи виждат в държания от Борис-Михаил предмет меча, с който той е наказал бунтовниците и който сега, съпровождан от Формоза, поднася на Исус Христос в знак на покаяние и търсене на прошка.

А в отговор № 33 папата пише така:

Вие заявявате, че когато сте влизали в сражение, досега обикновено сте носили като военно знаме конска опашка, и искате да знаете какво трябва да носите сега вместо нея. Какво друго, освен знака на светия кръст?!

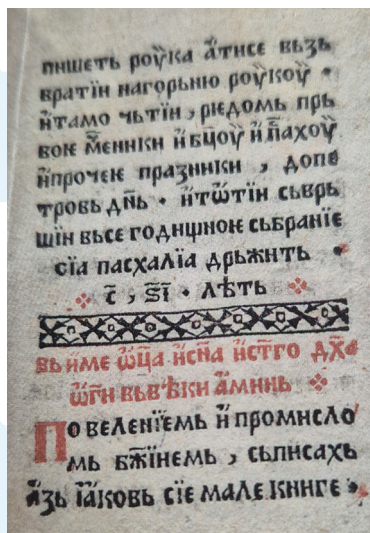
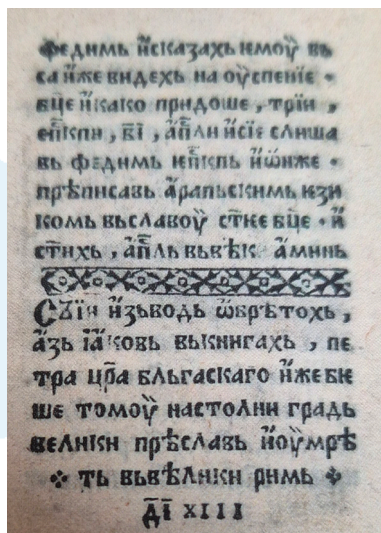
Това кара други изследователи, например покойния вицепрефект на Ватиканската апостолическа библиотека Жозе Рюискар, да виждат в поднасяния от владетеля предмет конската опашка, от която той се отказва в името на кръста.

Някои изследователи пък смятат, че българският владетел не дава, а получава предмета, изобразен в ръцете му, и тогава е логично това да е книга: той се обръща към Римския престол именно за да получи книги и разяснения на християнските закони. Но както и да бъде интерпретиран предметът, който княз Борис-Михаил държи в ръцете си, това не променя значението на фреската (по-точно на нейното копие) като историческо свидетелство

за значението, което папа Формоза е придавал на мисията си в България.

3.2.

Папа Формоза умира на 4 април 896 г., когато княз Борис-Михаил вече е извършил смяната, поставяйки на престола малкия си син, Симеон, на мястото на ослепения и хвърлен в затвор Владимир (893 г.). Веднага след това Симеон, който пръв сред българските владетели ще се удостои с титлата „цар“, премества столицата на България от Плиска в Преслав и провежда замяната на гръцките богослужебни книги и на гръцкия клир в България със славянски (след краткотрайното присъствие на римско духовенство през 866/867 – 870 г. клирът в българските земи е гръкоезичен). Започва „Златният век на цар Симеон“ (893 – 927 г.), по време на който няма сведения за преки контакти между България и Рим. Няма такива и за времето на Симеоновия син **цар Петър** (827 – 869), но една късна легенда, която се появява в текстове от XVI – XVII в. (единият от които е отпечатан във Венеция от българина Яков Крайков), споменава – без никакви подробности, че цар Петър бил умрял в Рим.

Ил. 60 – 61. Яков Крайков, Различни потребия или Книга за пѣтника, Венеция 1571/1572, л.112 с текста за смъртта на цар Петър в Рим (вляво) и л. 128 с началото на послесловната приписка на Яков (вдясно). По екземпляр, съхраняван в Библиотека „Амброзиана“ в Милано (сигнатура S.Q. V.I.41)

По времето на цар Петър в българските земи се заражда дуалистичната ерес на богомилите, която впоследствие се разпространява както във Византия, така и на Запад, преди всичко в Северна Италия и Южна Франция, където местните еретици, катарите и албигойците считат за родина на своето учение именно България, поради което ереста е наричана и „българска“, а последователите ѝ – „бурги“. От България е била донесена и преведена *Тайната книга на богомилите*, известна ни днес само в своята латинска версия. Нейният най-стар препис, намерен в инквизиторския архив на град Каркасон (Carcassonne, в региона Лангедок, Южна Франция), произхожда от градчето **Конкорето (Concorezzo) в Ломбардия**, на двадесетина километра североизточно от Милано, близо до Монца. През XII век Конкорето става

един от главните центрове на ереста, чиито последователи са известни като „бедняците от Конкорцецо“ (*i pueritt de Cuncurèss, i poveretti di Concorezzo*). В Каркасонския препис на Тайната книга от ръката на църковния следовател (инквизитор) е внесена следната бележка:

Hoc est secretum Hoereticorum de Concôrezio portatum de Bulgaria Nazario suo episcopo plenum erroribus.

Това е изпълнената със заблуждения тайна на еретиците от Конкорцецо, донесена от България на неговия [на Конкорцецо] епископ Назарий.

Известният борец срещу катарите, доминиканецът Райнер Сакони (Rainerio/Raniero Sacconi), главен следовател (*inquisitore generale*) в Ломбардия през първата половина на XIII в., който на младини общувал с еретиците, пише в своето съчинение *Summa de Catharis et Leonistis seu Pauperibus de Lugduno*, че в еретическата си младост е слушал проповедите на този Назарий, който твърдял, че св. Богородица била ангел и че знаел това от епископа, [който бил] велик син на българската [богомилска] църква: „*ab episcopo et filio majore Ecclesiae Bulgariae*“.

Към средата на XIII век еретическото движение в Конкорцецо бива смазано с големи жестокости и остава само в историческия спомен. Но си заслужава едно посещение по местата, където идеите на българските богомили са вдъхновявали борбата на местните „бедняци“ против корупцията на църковния клир и мечтите им за възстановяване на изначалната чистота на християнството.

От сайта на Историческия архив на гр. Конкорцецо (в превод):

През XII век Конкорцецо станал център на еретическата секта на катарите, наричани също така „бедняците от Конкорцецо“, която била най-значимата от шестте

катарски църкви в Италия със своите над 1500 „свършени“ от общо не повече от 4000 в цяла [Западна] Европа. Това движение от манихейски тип, водещо началото си от българското богомилство, укорявало клира за неговата корупция и pledирало за връщане към първоначалната чистота на църквата.

Борбата против еретическите движения, на които често симпатизирали и местните феодали в Южна Франция и Северна Италия, се изостря особено през втората половина на XII и първите десетилетия на XIII век, в частност по времето на **папа Инокентий III** (1198 – 1216). На свикания от него Четвърти Латерански събор (считан от католическата църква за вселенски) през 1215 г. били анатемосани албигойците и валдензите и е учредена институцията на диоцезалните следователи (инквизитори), което мнозина историци приемат за раждане на Светата инквизиция. Но не само с френските и италианските последователи на богомилите се бори Инокентий III – той се опитва да „тури ред“ и в родината на ереста, България, както и в силно повлияната от богомилското учение църква на босненските патарени. Воден от амбицията да възстанови върховенството на Римския престол в целия християнски свят и възползвайки се от събитията, свързани с Четвъртия кръстоносен поход (който, вместо да освободи Ерусалим, завършва с превземането на Константинопол през 1204 г.), Инокентий III успява да привлече към уния с Римската църква както Босна (април 1203 г.), така и България (октомври 1204 г.).

В края на 1199 г. българският цар Калоян (1197 – 1207) получава писмо от папа Инокентий III, който предлага България да признае примата на Римската църква. Завързва се продължителна преписка, която включва около 40 писма, разменени между папата, от една страна, и цар Калоян, търновския архиепископ Василий и някои

други представители на висшата власт в България, от друга. Тези писма, които са изключително ценен извор за българската история от началото на XIII в., днес се пазят във Ватиканските архиви, проучвани са и са издадени от български учени (на първо място акад. Иван Дуйчев).

Днес могат да се видят две много добре запазени изображения на папа Инокентий III: в горната базилика на църквата на св. Франциск в **Асизи**, където Джото е изобразил „Сънят на папа Инокентий III“ (долу вляво) и в долната църква на манастира на св. Бенедикт в **Субиако**, където папата е изобразен като ктитор на манастира на фона на изписания върху фреската негов декрет за дарението (долу вдясно).

Ил. 62 – 63. „Сънят на папа Инокентий III“ в Асизи (вляво) и папа Инокентий III като ктитор на манастира в Субиако

В писма до папата от 1204 г. и цар Калоян, и архиепископ Василий пишат, че изпращат две момчета, едното от които било син на царя, да учат в Рим, за да могат да превеждат от и на латински. За съжаление, не се знае нищо за тяхната по-нататъшна съдба...

След убийството на цар Калоян (октомври 1207) преписката с Рим прекъсва, а и подчинението на Българската църква на Римския престол става все по-условно. За последен път Инокентий III се обръща към българите, или по-точно и към тях, в посланието си от 1213 г., с което свиква Латеранския събор (състоял се през 1215 г.): сред адресатите на това послание фигурират и архиепископите и епископите на България и Влашко.

3.3.

Един българин – Вселенски патриарх, погребан във Флоренция

Два века след възстановяването на Българската патриаршия (1235 г.), с което окончателно се прекъсва унията на българската църква с Рим, въпросът за преодоляването на схизмата между източноправославни и католици отново е на дневен ред. Ситуацията в Европа е коренно променена: на Запад са все по-силни реформаторските движения, които скоро ще доведат до „схизмата на Запада“, т.е. до разрива между протестантските църкви и Рим; на Балканите османското нашествие вече е довело до падането на двете български царства – Търновското (1393) и Видинското (1396), заплашено е съществуването и на Византийската империя. Последното обстоятелство принуждава император Йоан VIII Палеолог да търси помощ от западните сили, като условието е Константинопол да признае църковното първенство на Рим и нововъведенията в римската църква. През 1438 г. папа Евгений IV открива в гр. Ферара църковен събор (считан от Католическата църква за XVII вселенски събор), който е своеобразно продължение на събора, започнал в Базел през 1331 г. и суспендиран в края на същата година от самия папа поради остри разногласия между него и съборните отци по въпроса за църковните реформи.

През 1439 г. работата на събора, подновена във Ферара, е преместена във Флоренция, където на 6 юли е подписан акт,

известен като Флорентинска уния. Според него подписалите го представители на източните църкви признават за правилно вероучението на Римската църква, без обаче да се задължават да въвеждат в своите църкви римското богослужение. В замяна на това папата е трябвало да организира кръстоносен поход срещу османците на Балканите. Походът наистина е организиран през 1443 – 1444 г. под водителството на полско-литовско-унгарския крал Владислав III Ягело (наречен Варненчик) и на трансилванския воевода Янош Хуняди и завършва с разгрома на кръстоносната войска при град Варна на Черно море на 10 ноември 1444 г. Междувременно заседанията на събора, който продължил работата си, са преместени от Флоренция в Рим, където, след подписване на документи за единение с някои други източни църкви, бива официално закрит на 29 юли 1445 г.

Най-важната и най-влиятелна фигура на духовник във византийската делегация на Фераро-флорентинския събор, водена от император Йоан VIII Палеолог, е **Вселенският патриарх от български произход Йосиф II**, светителствал на константинополския престол от 12 май 1416 г. до смъртта си във Флоренция на 10 юни 1439 г. В продължение на 23 години, в качеството си на *primus inter pares* („пръв сред равни“), той олицетворява Източното православие, като се мъчи да търси „среден път“ както в междуцърковните конфликти (напр. между Московския митрополит – гръка Фотий, и Киевския митрополит – българина Григорий Цамблак), така и в интерконфесионалните отношения. Последното се проявява особено по време на пребиваването му във Флоренция, където той заема умерена позиция в полза на унията (в частност, приема римската формула за произхода на Светия дух и от Сина, *filioque*), но не успява да подпише акта за сключването ѝ, тъй като умира по-малко от месец преди това и бива погребан в църквата Santa Maria Novella във Флоренция.

Дубровнишкият доминиканец Йоан Стойкович – професор по богословие в Париж и активен участник в организацията на Фераро-флорентинския събор, в едно свое писмо до кардинал Джулиано Чезарини, който председателства събора в Базел, пише, че патриарх Йосиф II „е българин по народност и е от моя [т.е. славянски] език“ (*Bulgarus est natione et de lingua mea*). Нямаме никакви основания да се съмняваме в това свидетелство за българския произход на патриарха, оставено от съвременник, който е бил в личен контакт с него. Както нямаме основания за съмнение и в посочването на друг негов съвременник, че към 1438/1439 г. Йосиф бил на около 80 години, т.е. бил е роден към 1358/1360 г. (във всеки случай не по-късно от 1363, защото през 1393 е ръкоположен за епископ на Ефес, а по каноничните правила кандидатът за епископ трябва да има навършени 30 години). По-неясен е въпросът с рода му. В един списък на константинополските патриарси, съставен на гръцки език не преди 1475/1476 г., т.е. поне 3 – 4 десетилетия след смъртта на Йосиф II, за него се казва следното:

Йосиф беше ръкоположен за патриарх на Константинопол в дните на господин василевса Мануил [II Палеолог] и епископства 32 години [погрешно, годините са 23]. Той беше с красива външност, беловлас и на възраст, неопитен във външната [светската] мъдрост. Казваха, че бил незаконороден син на василевса Шишман. Той [Йосиф] възобнови [манастира] Филантропинос във Византион [Константинопол].

По последното сведение историците спорят и до днес: едни смятат, че Йосиф е извънбрачен син на цар Иван Шишман (род. 1350/1351 г.), което обаче поради възрастови причини изглежда невъзможно; според други става дума за един от синовете на цар Михаил III Шишман (1323 – 1330), на име Шишман, който през 1341 г. се появил във византийска-

та столица с претенции към българския престол, а след това останал във Византия, където му признали царската титла. Има и други хипотези, но тук ни интересуват не предположенията, а неоспоримият факт, че патриарх Йосиф II е от български произход. И това, че във Флоренция са запазени следи от неговото пребиваване там в последните месеци от живота му.

Патриарх Йосиф пристига във Флоренция на 10 януари 1439 г. заедно с другите православни участници в събора. Двадесет години по-късно известният италиански художник Беноцо Гоцолі създава своите многофигурни композиции на тема „Пътуването на влъхвите“ (Viaggio dei Magi) върху стените на „Капела дей Маджи“ във флорентинския палат „Медичи-Рикарди“ (Firenze, via Savonarola n. 1: Palazzo Medici Riccardi, Cappella dei Magi). Тримата влъхви, които отиват да се поклонят на новородения Исус и да му поднесат своите дарове, са изобразени в обичайните за Запада фигури на трима източни царе: Гаспар, Балтазар и Мелхиор. Много от фигурите в процесията са портрети на реални исторически личности. По традиция се счита, че в ролята на Балтазар е изобразен император Йоан VIII Палеолог (ил. 64), а на Мелхиор – патриарх Йосиф (ил. 65), макар че напоследък някои автори оспорват тези идентификации.

Ил. 64

Ил. 65. Мелхиор-Йосиф е представен като красив беловлас мъж, от чиито зелени очи лъхат благостта и уравновесеността, с които патриархът се славел сред своите съвременници. Той язди бяло муле, което е своеобразен символ: мулето не създава потомство, както и тронът на патриарха не се предава по наследство; то е силно животно, трудолюбиво и не се страхува да носи тежестите на другите

Византийската делегация за църковния събор пристига на 8 февруари 1438 г. във Венеция, където е посрещната с най-големи почести от дожа на могъщата морска република Франческо Фоскари. Оттам византийската делегация заминава за Ферара, където първоначално се провеждат заседанията на събора. Там патриарх Йосиф II участва активно в главния дебат около добавката *Filioque* (за произхода на Светия дух не само от Отца, но и от Сина, както приема Католическата църква) в Символа на вярата. Поради това, че чумна епидемия е обхванала зоната около Ферара, папа Евгений IV мести събора във Флоренция, където от началото на 1439 г. фамилията Медичи поема разходите по издръжката на източната делегация, която бива настанена в Palazzo Medici (днес Medici-Riccardi).

За резиденция на патриарх Йосиф II и на 23-мата източни епископи във Флоренция е бил определен дворецът **Ферантини** (**palazzo Ferrantini**, днес **palazzo Caccini**), по онова време нова и много престижна сграда във Флоренция (адрес: Firenze, Borgo Pinti 31 – 33, на ъгъла с Via Nuova dei Caccini).

Ил. 66 – 67. Palazzo Ferrantini, днес palazzo Caccini във Флоренция, изглед откъм улица Borgo Pinti (вляво) и откъм вътрешния двор (вдясно)

Напредналата възраст, напрежението и умората си казват думата и на 10 юни 1439 г. патриарх Йосиф затваря завинаги очи, след като ден преди това в писмена форма е изложил своята позиция относно унията, както винаги умерена и дипломатична.

Патриарх Йосиф II е бил погребан с големи почести в манастира при флорентинската църква „Санта Мария Новела“ (Santa Maria Novella), а през XVI надгробieto му е било пренесено вътре в базиликата. На него в смесен византийско-флорентински стил той е изобразен между два ангела. Надписът на латински език (но с означаване на годината на гръцки) в долната част на мраморния надгробен паметник е оформен в първо лице единствено число, като че ли предава думи на самия патриарх:

Аз, който бях велик предстоятел на Източната църква, тук лежа: Йосиф, велик във вярата. Всичко, което исках, разпален от необикновена любов, е това: в Европа да има един-единствен култ и една-единствена вяра. Дойдох в Италия и сключихме уния, гръцката вяра, водена от мен, се обедини отново с римската. Не останах за дълго, сега Флоренция ме съхранява, където по това време светият събор беше в разгара си; щастлив да получа, докато бях жив, такъв голям подарък, умирам напълно удовлетворен от своето желание и от самия себе си.

*Йосиф, архиепископ на Константинопол,
Новия Рим, Вселенски патриарх.
Година 6947 (=1439 г. сл. Хр.)*

*ECCLESIAE ANTISTES FUERAM QUI MAGNUS EOAE:
HIC IACEO, MAGNUS RELIGIONE IOSEPH. HOC UNUM
OPTABAM MIRO INFLAMMATUS AMORE, UNUS UT
EUROPAE CULTUS, UT UNA FIDES; ITALIAM PETII, FOEDUS
PERCUSSIMUS UNUM, IUNCTAQUE ROMANAE EST, ME
DUCE, GRAIA FIDES, NEC MORA DECUBUI, NUNC ME*

FLORENTIA SERVAT, QUA TUNC CONCILIUM FLORUIT
URBE SACRUM; FELIX QUI TANTO DONARER MUNERE
VIVENS, QUI MORERER VOTI COMPOS ET IPSE MEI.

†ΙΩΣΗΦ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΕΩΣ ΝΕΑΣ
ΡΩΜΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ἔτους ,ςζλμζ'[6947 =
1439 d. C.]. (no Baldi 2017, p. 357)

Ил. 68. Надгробието на патриарх Йосиф II в църквата Santa Maria Novella във Флоренция

На 16 август 1439 година константинополският аристократ Георгиос Филантропинос, вероятно роднина на покойния патриарх, дарява на църквата Santa Maria Novella 50 дуката, за да бъде отслужван всяка година помен за него.

3.4.

Българи католици в Рим през XVII в.

Католическата общност в българските земи, чиито корени трябва да се търсят към средата на XIV в., се формира в познатия ни днес вид към края на XVI и в първите десетилетия на XVII в. въз основа на две немногобройни групи от населението на българските земи: (1) „старите“ католици в Чипровския край (*xristiani permanenti et nativi in quelli paesi*), както пише през 1622 г. първият Софийски католически епископ Петър Солинат, и (2) новообърнатите в католичество (от него самия и от приемника му Илия Маринов) бивши павликяни в областта между Никопол и Велико Търново в Северна България и около Пловдив в Южна България. Към 20-те години на века общият брой на българите католици достига почти 8000 души и се запазва без съществени промени до трагичния край на Чипровското въстание (1688), който принуждава мнозина от оцелелите да потърсят убежище отвъд Дунава.

През XVII в. културата на българите католици е във възход – те на практика осъществяват първите сериозни контакти на българите под османска власт с раждащата се в епохата на барока модерна западноевропейска цивилизация. От 1595 г., когато в българското градче Чипровци се настанява францисканска мисия, дошла от Босна, започва активна преписка с институциите на Светия престол: от България постъпват писма и обстоятелни доклади за състоянието на църковния (и не само) живот в нея, от Рим се получават инструкции, искания за по-точни географски описания и пр. Благодарение на това се натрупва огромен архив от писмени източници, който няма равен по количество и по детайлност на сведенията в целия изворов материал за българските земи от предходните епохи. Тези материали сега се пазят в **Секретния архив и в Библиотеката на Ватикана**, както и в **Историческия**

архив на Конгрегацията за разпространение на вярата (**Propaganda fide**). С част от тях са работили мнозина български учени, но има още много непубликувани текстове, които чакат своето изследване и обнародване.

Ил. 69. Сградата на Propaganda fide на графика от XVIII в.

В края на XVI и самото начало на XVII в., около 1600 година, в Рим се появяват и първите български ученици – деца на българи католици, изпратени да изучават латински език, богословие, литургика, канонично право и да се готвят за работа като мисионери в българските земи. От запазените оскъдни сведения се знае, че те са живели в една от сградите около църквата „Санта Мария sopra Минерва“ (Santa Maria sopra Minerva), до Пантеона, където се било оформило едно малко българско обществение.

Своя „стаж“ тези първи български ученици в Рим са провеждали в църквата „Св. Иероним на илирийците или славяните“ (S. Girolamo degli Illirici o degli Schiavoni), сега „на хърватите“ (dei Croati) на Via Ripetta (непосредствено до едновременноното едноименно речно пристанище), където се е служело на църковнославянски в неговата „илирийска“

редакция. Сега църквата, в която има изображения на св. св. Кирил и Методий (вж. § 2.7.1), е стопанисвана от Хърватския папски колеж „Св. Иероним“ (Pontificio Collegio Croato di San Girolamo), основан през 1901 г. и разположен непосредствено зад църквата в нова сграда, построена през 1938 – 1939 г.

CHIESA DI S. GIROLAMO DELLA NATIONE DE' SCHIAVI NELLA REGIONE DI CAMPO MARZO A RIPETTA
Architettura di Marino Fungli il vecchio.

Ил. 70 – 71. Църквата S. Girolamo degli Illirici o degli Schiavoni (сега dei Croati) и пристанището Рипета през XVII век (на графиката горе) и днес

Първото българско общежитие в Рим е било разположено недалеч от **старата сграда на Римския университет „Сапиенца“** (Sapienza, „Премъдрост“), в която сега се съхранява библиотеката на италианския парламент и където се издига един архитектурен шедевър – църквата „Сант Иво дела Сапиенца“ (S. Ivo della Sapienza, на снимката), дело на знаменития бароков архитект Франческо Боромини.

*Ил. 72. Старата сграда на Римския университет „Сапиенца“
и църквата „Сант Иво дела Сапиенца“*

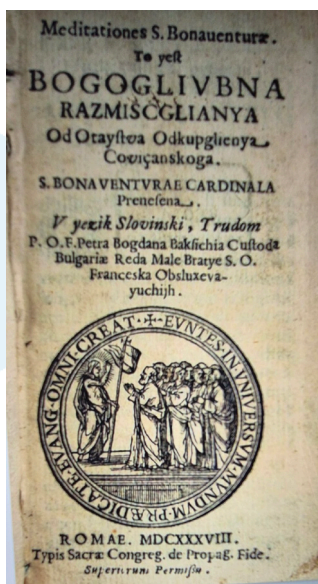
В „Сапиенца“ е завършил право бъдещият софийски католически епископ Илия Маринов от Чипровци. По-късно, през 1629 г., той ще изпрати в Рим, „за да усвои някоя по-висша наука“, своя бъдещ наследник Петър Богдан Бакшич, също от Чипровци, Софийски епископ и после архиепископ от 1641 г. до смъртта си през 1673 г.

Ил. 73 – 74. Базилката S. Maria in Aracoeli и францисканският манастир към нея (вляво от стълбището) преди разрушаването, на графика от XVIII в. и днес

Петър Богдан и по-младият му съгражданин Франческо Соимирович (бъдещ Охридски архиепископ) са учили и работили по издаването на славянски книги във францисканския манастир до базиликата **„Санта Мария в Арачели“ (Basilica di S. Maria in Aracoeli)** на Капитолийския хълм. Днес на мястото на манастира се издига Олтарът на Отецеството (Altare della Patria) (ил. 73 — 74).

В Рим Петър Богдан издава две преводни книги, през 1638 и през 1643 г., отпечатани с латински букви на „илирийски“ църковнославянски. В първата от тях е поместена като добавка неговата поема „За двойната смърт на човека“, посветена на братовчедка му Мария Катичина, останала вдовица. Във Ватиканската апостолическа библиотека се пази подготвеният за печат ръкопис на първата книга с някои поправки, вероятно от ръката на самия Петър Богдан.

Ил. 75 – 76. Книгите, преведени от Петър Богдан и издадени в Рим през 1638 г. (вляво) и през 1643 г. (вдясно)

209

OD DVOSTRVKE
SMARTI COVIEKA.

S L O G A.

O. FRA PETRA BOGDANA
Bakichia, Custoda Bulgariae,
Reda Male Bratye Sveto-
ga Otcza Franciska
obluxevayuchib.

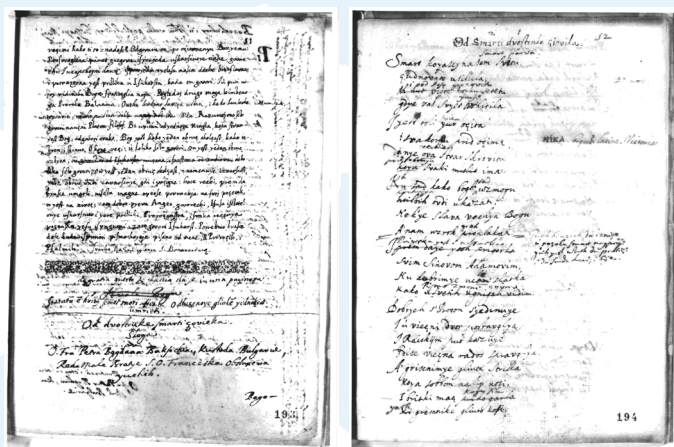
217

OD DVOSTRVKE
SMARTI COVIEKA.

Smart parva.

S Mart, koyas' na sem svitu
Ciudnovato usilila,
I pod kosu grozovitu
Vas sviet yurve pribitila.
I yest' toli svoiem oçita,
I sva'omu prid oçima:
Da nie vechie s'var skrovita
Prid sobomyu svaki ima:
Kako boglie sad uzmozgu
Hochinyu o' di ukazati,
Nekye slava vechia Bogu,
Anam uzrok grieb plakati.
Grieb bi uzrok da izniçe
V počalu smart nayprije:
Grieb yest' uzrok da protiče,
I da seuda davi, i bje.
Prigorka yest', i neslatka
Svoim sino-vom Adamovim;
Nu dobrim ye v.le slatka,
Kako Pismo zvoní ovim.

K Do-

Ил. 77 – 80. Заглавието и началото на поемата „За двойната смърт на човека“ според печатното издание от 1638 г. и според подготовения за печат ръкопис с нанесените поправки (ръкопис Borg. Illir. 23 от Ватиканската апостолическа библиотека)

През 1651 г. пак в Рим издава своя „Абагар“ Филип Станиславов, епископ на Никопол и мисионер сред павликяните в Северна България. Отпечатан на кирилица, все още под силното влияние на „илирийския“ църковнославянски, но с немалко новобългарски елементи в езика, „Абагар“ е смятан за първата българска печатна книга. В нейния послеслов Филип Станиславов се самоназовава „епископ на [от?] Велика България“, което говори за порасналото самочувствие на българите католици към средата на XVII век.

НАКѢ ПСЕЛА ѿ РАСЛНКО, Н БЛАГѢ
 АНХАННО ЦВЕТННЕ СЪНРА МЕТ,
 НСОСѢК СНЦЕ, ФИЛНП СТАННІСЛАВЕФ
 СОД ВЕЛНКЕ БЪЛАГАРНЕ БНСКЪП, СЪБРА
 Н СВАДН ѿ РАСЛНКИ ГННГН СБЕТН
 БОТЦН СѢБСОРНН СЪН АБАГАР Н ХАРН-
 СА СВЪСОНЕМЪ НАРСѢДЪ БАЛГАРСКО-
 МЪ, ДА ПРН СЕБЕ НСОСЕНЪ, НА МЕСТѢ
 СНЛНН МОШТН. ТНПАРѢСОСѢН БН АБА-
 ГАР СЪЗНЪВА ЛЕТѢХРН ТѢСЪСЪ А.Х.Н А.
 МІАНА НА 5. 8 СВЕТН ГРАД, ДѢ ПОСЦН-
 КАНЪ ТѢЛЕСѢ ПЕТРА Н ПАЗЛА, КАДЪ РЕ-
 МЕ ЦАРА НАШЕГА НЕБРАХНМА, А УВЛАШ-
 КЪ ЦАСТНТЕС ГА МІАТНЕ ВЪСОНЕВЪСОДЪ
 НЪ БСОГДАНСКЪ БЛАГОСМНРНСѢГА ДЪ-
 ПЪЛА НАРНЦАНЕМАГѢ БНСНЛНЕ ВЪСОН-
 ЕСѢДА.
 БА КЕК ХФАЛЕНѢ Н СЛІВЕНѢСѢ ТѢЛѢ
 ЛѢ ХРНСТОБѢСѢ.
 НСЪСѢ Н МІАРНѢСѢ, ВѢМН ХАРНЗЪНЕМ
 САРЦѢ Н ДЪШЪ МЪСОНЪ.
 М. Б. З. М. Г. АМНН.

Ил. 81. Послесловѣт към Абагара на Филип Станиславов,
 в който са допуснати две печатни грешки: в името на
 съставителя (СтаниславѢф) и в буквеното означение на
 годината на отпечатване (написано е невъзможното съчетание
 АХІА, където И стои вместо правилното N, т.е. АХNА = 1651)

Друг българин, също католик от Чипровци, който
 учи в Рим, а после става дипломат на служба при
 Виенския императорски двор и архиепископ с титул
 „Марцианополски“, е известният български патриот Петър
 Парчевич.

Античният Марцианополис е бил разположен на територията на днешния град Девня в Източна България. Титулт „Марцианополски“ е подвеждащ: в Конгрегацията De propaganda fide са считали, че на древния Марцианополис съответства средновековният Преслав – втората столица на Първото българско царство и първопрестолна митрополия на Търновската патриаршия. Така или иначе, поради липсата на каквито и да било условия за развиване на католическа дейност в тези български краища, където българите католици са се броели на пръсти, марцианополските епископи – Бандулович и после Парчевич – са резидирали в Молдавия, на която са били апостолически визитатори.

Роден вероятно през 1612 г. в Чипровци, Петър Парчевич учи в родното си градче, след това в Илирийския колеж в Лорето, а през 1638 – 1644 г. в Римския университет „Ла Сапиенца“, където се дипломира като доктор по богословие и канонично право. Мирски свещеник, той е изпратен като мисионер и секретар на Марцианополския архиепископ Марко Бандулович, който резидира в Молдова. През 1656 г. Парчевич наследява починалия Бандулович, но понеже му отказват управлението на Молдова, той не заема епископската си катедра и през 1662 г. е суспендиран. От 1657 г. е съветник при Виенския императорски двор с баронска титла, дадена му заради изпълнението на една важна мисия при казашкия хетман Богдан Хмелницки. През 1664 – 1667 г. работи в Моравия, през 1668 е реабилитиран, като му е дадено и управлението на Молдавия, където се установява в гр. Бакъу (Bacău). От 1645 г. и до смъртта си Парчевич предприема редица политико-дипломатически акции, целящи освобождаването на Балканите от османско владичество. Запазени са записи, резюмета на неговите речи пред сената на Венеция, а едно негово писмо до папския нунций във Венеция има силно биографичен характер. При поредната си мисия с политическа цел той пристига болен в Рим, където завинаги затваря очи на 23.07.1674 г.

Погребват Парчевич в една фамилна гробница в църквата „Сант Андреа деле Фрате“ (S. Andrea delle Fratte), недалеч от Пиаца Испания (Piazza di Spagna) и от историческото седалище на Propaganda fide. Гробът е идентифициран през XX век: в него е намерен архиепископски пръстен, за който се смята, че е принадлежал на Парчевич. По повод 300-годишнината от смъртта на големия български патриот на мястото на гроба му е положена възпоменателна плоча.

Ил. 82 – 83. Базиликата „Сант Андреа деле Фрате“ и паметната плоча, посветена на Петър Парчевич

Ако от църквата се излезе във вътрешния двор (chiostro), ще се види вляво от фонтана малко маслиново дърво. На 26 октомври 2014 г. децата, родителите им и преподавателите от Българското неделно училище „Асен и Илия Пейкови“ в Рим засаждат това дръвче, за да отбележат 340 години от смъртта на големите християни и родолюбци Петър Парчевич, Филип Станиславов и Петър Богдан, които, обединени от една и съща мисия, имат и еднаква съдба: отправят се към Божия дом през една и съща година, 1674,

в рамките на няколко месеца. В корените на дървото има малка бутилка с послание към идните поколения да пазят и помнят всичко ценно и светло от българското минало, „защото ПАМЕТА е тази, която дава сила и упование, стремеж и импулс към един по-добър свят“.

3.5.

Българи сред мъчениците за вярата през XX век

На 15 март 1998 г. папа Йоан Павел II тържествено провъзгласява за блажен **епископ Евгений Босилков** (светско име Викентий, род. на 16. 11. 1900 в Белене), жертва на преследванията срещу католическото духовенство в България в началото на 50-те години на XX в. (разстрелян на 11 ноември 1952 г. заедно с католическите свещеници Камен Вичев, Павел Джиджов и Йосафат Шишков).

Ил. 84. Преподобен Евгений Босилков

На тържеството присъстват ръководители на парламента и правителството на Република България, тримата

действащи католически български епископи, 50 поклонници от всички краища на България и група българи, живеещи в Рим и околностите (ил. 85).

Ил. 85

Същия ден следобед празнуващите българи посещават базиликата „Св. св. Йоан и Павел“ (*Santi Giovanni e Paolo*) на Монте Челио в Рим (*Piazza dei santi Giovanni e Paolo 13, 00184 Roma*, ил. 86 ☞), обявена за център на почитането на Евгений Босилков. Той е бил монах от Ордена на пасионистите, чието седалище е манастирът към базиликата, в който се пазят лични вещи на мъченически загиналия епископ.

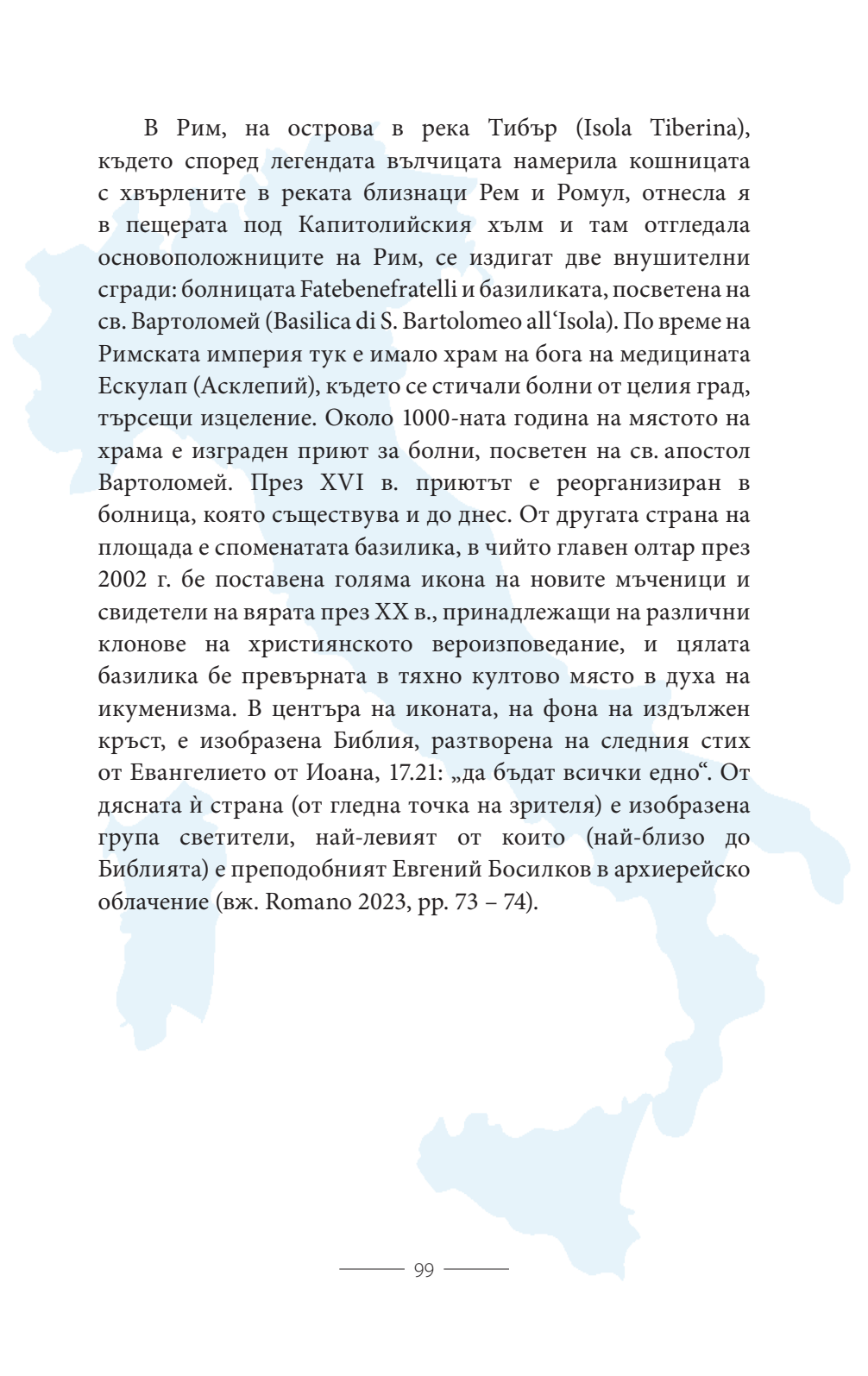

Ил. 86

От 1927 до 1931 г. Евгений Босилков следва източни църковни науки в **Папския източен институт** в Рим (Pontificio Istituto Orientale, Piazza S. Maria Maggiore 7 ↘) и през 1932 защитава докторат на тема „За унията между България и Римската църква през първата половина на XIII век“, чийто оригинал днес може да се види в библиотеката на Папския източен институт.

Ил. 87. Папският източен институт в Рим и свързаната с него Руска католическа църква

В Рим, на острова в река Тибър (Isola Tiberina), където според легендата вълчицата намерила кошницата с хвърлените в реката близнаци Рем и Ромул, отнесла я в пещерата под Капитолийския хълм и там отгледала основоположниците на Рим, се издигат две внушителни сгради: болницата Fatebenefratelli и базиликата, посветена на св. Вартоломей (Basilica di S. Bartolomeo all'Isola). По време на Римската империя тук е имало храм на бога на медицината Ескулап (Асклепий), където се стичали болни от целия град, търсещи изцеление. Около 1000-ната година на мястото на храма е изграден приют за болни, посветен на св. апостол Вартоломей. През XVI в. приютът е реорганизиран в болница, която съществува и до днес. От другата страна на площада е споменатата базилика, в чийто главен олтар през 2002 г. бе поставена голяма икона на новите мъченици и свидетели на вярата през XX в., принадлежащи на различни клонове на християнското вероизповедание, и цялата базилика бе превърната в тяхно култово място в духа на икуменизма. В центъра на иконата, на фона на издължен кръст, е изобразена Библия, разтворена на следния стих от Евангелието от Иоана, 17.21: „да бъдат всички едно“. От дясната ѝ страна (от гледна точка на зрителя) е изобразена група светители, най-левият от които (най-близо до Библията) е преподобният Евгений Босилков в архиерейско облачение (вж. Romano 2023, pp. 73 – 74).

Ил. 88 а – б. Иконата „Нови мъченици и свидетели на вярата през XX век“ в централния олтар на базиликата „Св. Вартоломей на острова“ в Рим

Но епископ Евгений Босилков не е единствената жертва на преследванията срещу католическото духовенство в България през 1952 г. Своята преданост към вярата заплащат с живота си и разстреляните заедно с него свещеници Йосафат Шишков, Камен Вичев и Павел Джиджов, осъдени на смърт „за шпионаж и заговорничество в полза на Ватикана“. За тяхната мъченическа смърт напомня малка позлатена табелка, която първоначално е поставена в капелата, посветена на „Новите мъченици на комунизма“, а сега се съхранява в музея към базиликата.

3.6.

Българската редакция на Радио Ватикана

През 1929 г. между Италианската държава и Светия престол са подписани т.нар. Латерански споразумения, с които на Ватикана е признат статутът на самостоятелен град-държава: Държава на града Ватикан (*Stato della Città del Vaticano*, автомобилно съкращение SCV). Новата държава изгражда свои държавни институции: жп гара, поща, радио... С изграждането на ватиканския предавател е натоварен изобретателят на радиото Гуилелмо Маркони. Първата емисия е осъществена на 12.02.1931 г. с посланието на папа Пий XI *Qui arcano Dei*. След Втората световна война започват предаванията на Радио Ватикана на чужди езици, които днес се водят на повече от 40 езика. На 21 ноември 1949 г. е излъчено първото предаване на български език, с което се полага началото на **Българската програма**. Неин пръв ръководител е францисканецът о. проф. Йосиф Гагов (1915 – 1967), който през 1942 г. защитава в Папския източен институт докторска дисертация върху презвитер Козма (като осъществява и превод на „Беседа против богомилите“ на латински език), а през 1945 г. защитава втори докторат в Папския археологически институт. С два доктората, по теология и по източни църковни науки, е и архимандрит проф. Георги Елдъров (1926 – 2011), който завежда българската ре-

дакция от 1966 до 1991 г. Той е създател на Българския църковен архив „Абагар“, както и основател и главен редактор на едноименния католически вестник. Със своята ерудиция и живо социално чувство Г. Елдъров разширява значително хоризонта на предаванията, особено след демократичните промени в България от 1989 г. нататък.

Новите политически условия неминуемо налагат промяна в характера на програмата: вече не в подкрепа на една преследвана църква, а неин спътник в нелекия път на демократичните промени. От 2002 г. интернет комуникациите заемат все по-важно място в радиопредаванията, почти всички езикови редакции имат своя страница web, българската е <https://www.vaticannews.va/bg.html> (проверено на 23.03.2025). Българската редакция на Радио Ватикана е разположена в сградата на Piazza Pia № 3. Фасадата на зданието гледа към Castel Sant'Angelo, а в същия комплекс, с вход откъм Via della Conciliazione, е разположена концертна зала, която е традиционното седалище на Музикалната академия „Санта Чечилия“. По Via della Conciliazione посетителят стига до монументалния площад пред базиликата на св. Петър – сърцето на Ватиканската държава, малка частица от която е и Българската редакция на Ватиканското радио.

Ил. 89 – 90. Сградата на Piazza Pia 3, в която се помещават редакциите на Радио Ватикана

4. БЪЛГАРСКИ ВОЕННИ И ДЪРЖАВНИЦИ В ИТАЛИЯ (XIX – XX В.)

4.1.

Българи гарибалдийци и споменът за тях в Италия

4.1.1.

Полковник Стефан Дуньов

Ако сте във Флоренция или околностите ѝ, непременно посетете **град Пистоя**. Там ще откриете интересна българска следа. На улица Verdi 19 можете да видите две паметни плочи, едната на италиански, а другата на унгарски и български, от които се разбира, че в този дом е прекарал последните години от живота си банатският българин Стефан Дуньов (1815 или 1816 – 1889), герой от унгарската борба за независимост 1848 – 1849 и от армията на Гарибалди.

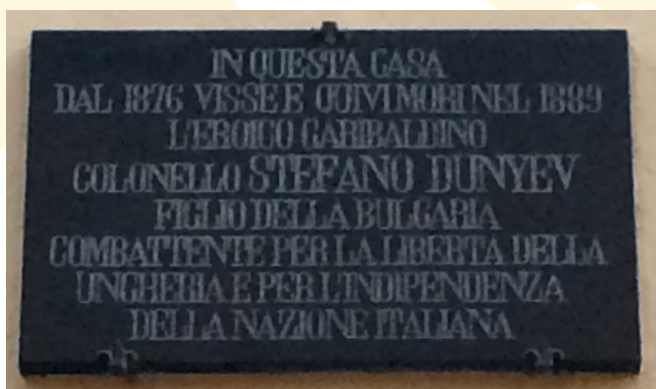
След потушаване на Чипровското въстание през 1688 г. стотици българи католици напускат Османската империя и се заселват в областта Банат, тогава в Австрийската империя. Именно от тези българи произхожда и един от големите гарибалдийски пълководци Стефан Дуньов – първият българин, достигнал чин полковник. Той е роден в банатския град Винга (сега в Румъния) на 28 юли 1815 или 1816 г. (относно годината на раждането му има разнобой в източниците, някои сочат 1815, на плочите пише 1816). Израсъл в многонационална среда, Стефан Дуньов става полиглот: говори български, унгарски, немски, румънски и сръбски език, а по-късно усвоява и английски, френски, италиански и испански. Завършил гимназия в град Арад (сега в Румъния, близо до границата с Унгария), става помощник-нотариус в родния си град, изучава право като частен студент и през 1843 г. полага изпит за адвокат в Будапеща. На следващата година се заселва в Арад, отваря адвокатска кантора и става един от видните обществени

деятели в града, привърженик на либералните реформи. Участва активно в унгарската национална революция през 1848 – 1849 г., като се включва в Националната гвардия, където бързо израства от редови гвардеец до поручик и гвардейски капитан. След разгрома на унгарската революция Ст. Дуньов заедно с много свои другари е осъден на смърт, като впоследствие присъдата е заменена с 10 години затвор. В затвора се запознава с италиански политически затворници и научава италиански език. След амнистията през 1857 г. е освободен, а през 1859 г. решава да се присъедини към гарибалдийските войски в Италия. През 1860 г. е в Сицилия, където организира батальон, на който е назначен за комадир с чин подполковник. Прехвърля се с батальона си в Неапол, където му е възложено организирането на полк, с който участва в решителните битки при Волтурно (Vulturno) и Мадалони (Maddaloni) в провинция Казерта на 1 октомври 1860 г. Тежко ранен на фронта при Мадалони, той е откаран в Неапол, където на 31 октомври ампутират левия му крак. Още на 17 октомври получава писмо с висока оценка лично от Гарибалди, който го повишава в чин полковник и дава на полка му неговото име. А през март 1861 г., запазвайки чина си на полковник, Ст. Дуньов е зачислен в Италианската кралска армия, откъдето е пенсиониран през 1865 г.

Ил. 91 – 92. Горе: Стефан Дуньов на млади години в гарибалдийска униформа. Долу: той (седнал) и гарибалдиецът Акиле Майоки, пострадал заедно със Ст. Дуньов в сражението при Мадалони

През 1871 г. 55-годишният Стефан Дуньов се жени за 18-годишната италианка Антониета Таламини и се заселва в Пистоя. Раждат им се седем деца. Съпругата му умира млада през 1887 г., а на 30 (според други източници на 29) август 1889 г. затваря очи и самият той, понесъл много удари в живота, но останал с несломан дух. Над входа на къщата на Ст. Дуньов в Пистоя през 80-те години на XX в. е поставена плоча на италиански език, която уведомява: „От 1876 г. в тази къща е живял и тук е починал през 1889 г. героичният полковник гарибалдиец Стефан Дуньов, син на България, сражавал се за свободата на Унгария и независимостта на италианската нация“. През 2002 г. Унгария също поставя двуезична унгаро-българска паметна плоча до входа, чийто български текст гласи: „В тази къща живя през последните години от живота си Стефан Дуньов (1816 – 1889), син на българския народ, герой от унгарската борба за независимост 1848 – 1849 г., полковник от армията на Гарибалди“.

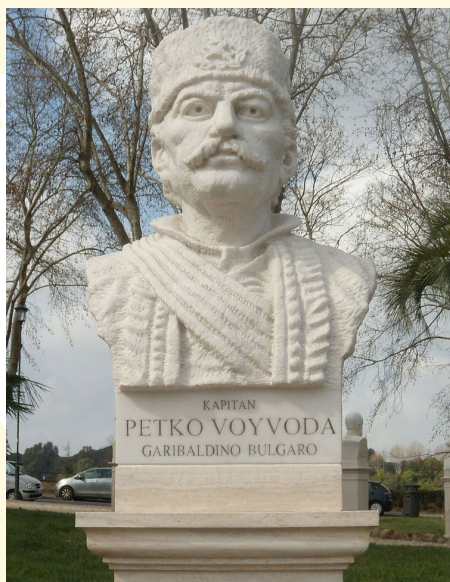

*Ил. 93 – 94. Паметните плочи над входа
на дома на Ст. Дуньов в Пистоя*

4.1.2

Капитан Петко войвода

Ако сте в Рим, в зоната на Ватикана, качете се на **хълма Джаниколо**, където се издига величественият паметник на Джузепе Гарибалди и където е алеята на героите гарибалдийци. Сред техните бюст-паметници е и този на българина гарибалдиец капитан Петко войвода – една от ярките личности в българското националноосвободително движение. Паметникът, дело на проф. Валентин Старчев, е тържествено открит на 2 декември 2004 г. по повод 160-годишнината от рождението на Войводата (ил. 95).

Ил. 95

Роден в тракийското село Доганхисар на 6/18 декември 1844 г., Петко Киряков (истинското име на Войводата), още седемнадесетгодишен става хайдутин и посвещава живота си на освобождението на Беломорска Тракия, Родопите и Македония. В началото на 1866 г. посещава Италия, за да се срещне с Джузепе Гарибалди, който оценява високо качествата му на революционер и го поставя начело на дружина, съставена от 220 италианци и 67 българи, която участва в Критското въстание през 1868 г. Именно тогава Петко войвода за първи път бива наречен „капитан“. След разгрома на въстанието той пребивава последователно в Александрия (Египет), Марсилия и Италия, след което се установява в Атина. Там събира чета, с която през 1869 г. потегля към Беломорска Тракия и започва бойни действия срещу османската власт около устието на река Марица, в района на Енос и Дедеагач. До 1872 г. четата действа на хайдушки начала, а през 1873 г. се реорганизира във въстаническа под името „Първа българска родопска

дружина“, със свой устав и печат. Дружината продължава своите бойни акции и след подписването на Санстефанския мирен договор (19.02/3.03.1878 г.), с който се слага край на Руско-турската война 1877/1878, понеже териториите, на които действат бойците на капитан Петко, остават в Османската империя.

Бившата чета и после дружина на Петко войвода е разпусната през лятото на 1879 г. Самият той е приет в България от генерал Скобелев и изпратен в Русия, където е представен на император Александър II. Руският император го награждава с Орден за храброст „Св.Георгиевски кръст“ и го произвежда в чин капитан от руската армия. Дарява му и едно голямо имение в Киевска губерния, което капитан Петко скоро продава и се връща в България. Заселва се във Варна, където става инициатор за създаването на емигрантско дружество на българите изселници от Тракия. Като русофил, по време на Стамболовия режим капитан Петко е арестуван през 1891 г., измъчван и после интерниран в Трявна. Освободен през 1894 г., през 1895-а отива в Станимака (днес Асеновград), където помага за набирането на доброволци за четнически действия в българските земи, останали под османска власт. Умира на 7 февруари 1900 г., погребан е във Варна.

Ако от паметника на Войводата човек се върне към паметника на Гарибалди и тръгне по алеята вляво, ще се озове в края ѝ пред огромен железен портал, който винаги е отворен. На стената вдясно от портала има две паметни плочи, едната от които е посветена на българските гарибалдийци. На нея е издълбан надписът: „В памет на българите гарибалдийци, които със саможертва и героизъм се сражаваха за свободата, обединението и независимостта на Италия. От признателната Италия“ (ил. 96).

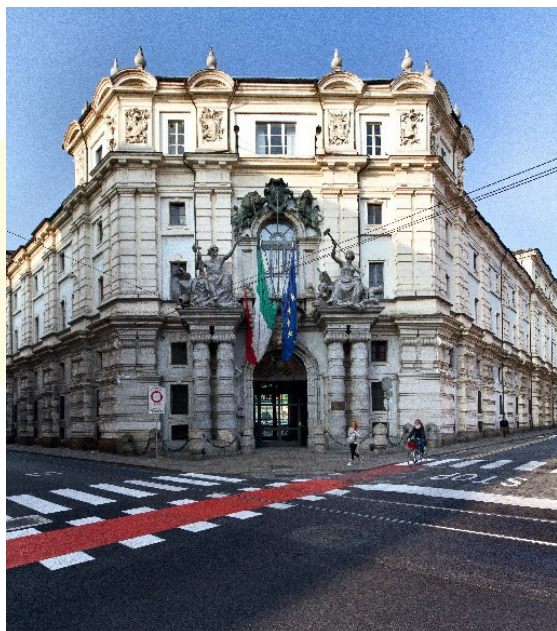
Ил. 96

4.2.

Наследници на бунтовни традиции: българи, възпитаници на Военната академия в Торино

В **Торино**, главния град на италианската област Пиемонт, някогашна столица на Кралство Сардиния и Пиемонт и първа столица на обединеното Кралство Италия (от 1861 до 1865 г.), от 1739 г. съществува Висше военно училище, което дълго време е една от най-престижните генералщабни академии в Европа.

Ил. 97 – 98. Колоните от старата сграда на Военната академия в Торино, оцелели след бомбардировките през 1943 г. (горе); монументалният вход на бившия Военен арсенал в Торино, където сега се помещава Военната академия – Palazzo dell'Arsenale, Via dell'Arsenale, 22, 10121 Torino

През 1890 г. завършват висшето си военно образование първите нейни български възпитаници, по-късно висши офицери в българската армия. Наследници на традициите на Българското възраждане, всички те по някакъв начин участват в борбите за окончателно национално освобождение и обединение на българите. Сред тях е и Иван Фичев (1860 – 1931), внук на известния възрожденски майстор строител Кольо Фичето. Добре образован, Иван започва военната си кариера като доброволец във Второто българско опълчение, през 1882 г. завършва Военното училище в София, през 1886 г. става редактор на първия български военен вестник „Народна защита“, през 1891 г. завършва то-

ринската Scuola di Guerra dell'Esercito и от 1892 г., като майор, преподава военна тактика и е назначен за завеждащ Учебното бюро в Министерството на войната. През 1898 г. завършва и Генералщабната академия в Торино, след което е повишаван последователно в чин подполковник и полковник, а през 1908 г. става генерал. От 1910 г. е началник на Генералния щаб на българската армия, а през 1915 г. по собствено желание минава в запаса. Действителен член на Българската академия на науките от 1909 г., генерал Иван Фичев е автор на множество трудове по военна история и тактика, издадени в София и в Париж.

През 90-те години на XIX в. получават висшето си военно образование в Торинската академия и бъдещите генерали Атанас Назлъмов (1863 – 1935), завършил в Торино през 1890 г., по-късно началник на Военното училище в София и началник на Генералния щаб на армията; Атанас Тодоров (1865 – 1936); Калин Найденов (1865 – 1925), по-късно професор по артилерийски науки; Иван Колев (1863 – 1917), наричан „баща на българската конница“; Климент Бояджиев (1861 – 1933), който през 1902 г. изработва първата релефна карта на България; Никола Жеков (1865 – 1949), преподавател и началник на Военното училище в София, завършил Торинската академия през 1898 г.

След прекъсване от около 10 години, в периода 1907 – 1911 г. в Торино отново се появяват български офицери, които завършват Военната академия: през 1907 г. Никола Бакърджиев (1881 – 1954), по-късно генерал от пехотата и началник-щаб на българската армия; през 1908 г. Илия Каблешков (1879 – 1954) от известната възрожденска фамилия Каблешкови, по-късно генерал-майор и началник на Военното училище в София; пак през 1908 г. завършва академията Йордан Венедиков (1871 – 1957), по-късно генерал-майор, изтъкнат военен историк и публицист, който публикува трудове върху българската военна история

от Ранното средновековие до Първата световна война; в някои свои публикации Й. Венедиков използва общ псевдоним заедно с друг свой колега, завършил Торинската военна академия една година след него, Петър Дървингов (1875 – 1958), на млади години участник в Илинденското въстание (1903 г.), по-късно полковник, член-кореспондент на БАН, виден военен историк, който през 1908 г., по време на обучението си в Торино, открива изображението на княза покръстител на България в църквата Santa Maria in Organo във Верона (вж. § 3.1.). През 1909 г. Академията завършва Стефан Нойков (1876 – 1925), полковник, известен като военен историк и теоретик. Общо в периода до 1912г. 56 българи завършват Торинската генерал-щабна академия. Други 24 се обучават в артилерийската и иженерна академия, също в Торино – факти, които свидетелстват за една солидна връзка на българското офицерство от може би най-героичните му, а и най-романтични години, с Италия и с нейните военнопедagogически традиции.

4.3.

Две италиански принцеси на трона на княжество/ царство България

4.3.1. Ако човек тръгне с кола от град Лука на северозапад по A11 и после на север по SR439, като пресече северните покрайнини на Capezzano Pianore по Via Sarzanese Nord и поеме по Via Nostra Signora и после по Via San Michele Arcangelo (пътят е около 27 км, 30 мин.), на № 5 ще намери **Вила Борбоне деле Пианоре (Villa Borbone delle Pianore)**. В разкошния парк с постройки от последните три века се намира и старинна капела, чиято фасада е преправена по оригинален начин през 1893 г. по случай състоялата се тук сватба на дъщерята на дука на Парма Роберто I – Мария Луиза Бурбон-Парма, с княза на България Фердинанд I Кобургготски. Години по-късно техният син Борис III ще

се ожени за друга италианска принцеса, от друга аристократическа фамилия.

Ил. 99. Вила Борбоне деле Пианоре

4.3.2.

На 25 октомври 1930 г. древното умбрийско градче **Асизи**, родно място на патрона на Италия св. Франциск, който основава тук своя манастир – гнездо на целия Францискански орден с всичките му разклонения, става свидетел на особено тържествена церемония: сватбата на българския цар Борис III с дъщерята на италианския крал Виктор Емануил III, принцеса Йоанна Савойска (Giovanna di Savoia). Майката на Йоанна, черногорката Елена Петрович-Нъегош, е дъщеря на черногорския крал Никола I, а леля ѝ, Анна Петрович-Нъегош, е съпруга на княз Франц-Йосиф Батенберг, брат на първия български княз след Освобождението, Александър I Батенберг (1879 – 1886). Любовта между Йоанна и Борис (понеже става дума именно за любов, а не само за династичен брак), се заражда още през 1927 г., а през 1930 е увенчана с тройна

брачна церемония – граждански брак, сключен пред кмета на Асизи в присъствието на министър-председателя Бенито Мусолини, и два църковни брака: по католическия ритуал в горната базилика на манастира на св. Франциск и пет дена по-късно, по източноправославния ритуал в Катедралния храм „Св. Александър Невски“ в София.

Ил. 100. Сватбата на цар Борис III и принцеса Йоанна Савойска в Асизи

Разкошният прием след сватбата в Асизи е даден в бароквата Вила Фиделия (по името на параклиса, посветен на св. Феделе), наричана още Вила Костанци (по името на последните ѝ собственици) в околностите на близкото градче **Спело** (ил. 101).

Самата Йоанна избира за сватбата си град Асизи, тъй като през 1923 г., бидейки болна от тиф, е дала обет за вяроност към св. Франциск. Прекарала немалка част от живота си след Втората световна война в Испания, тя избира Асизи и за място на своя вечен покой: по нейно изрично желание след смъртта ѝ на 26. 02. 2000 г. тя е погребана на гробището на Асизи, в капелата на францисканците конвентуалци.

Освен чрез гроба на „Йоанна Савойска, царица на българите“ (Giovanna di Savoia, regina dei Bulgari), както гласи надписът на фасадата на францисканската капела, в Асизи паметта на съпругата на цар Борис III е увековечена и чрез наименоването на една улица в долната част на града. Тя се намира на около 2,5 км западно от папската базилика Santa Maria degli Angeli, във вътрешността на която е съхранена древната църква Porziuncola, в която получава духовно просветление св. Франциск. Едва ли е случайно това, че в единия си край улицата (малко гръмко наречена „булевард“: Viale Regina Giovanna di Bulgaria) се пресича с улица „България“.

Спомен за Йоанна Савойска като царица на България пазят до днес и някои други италиански градове. Когато човек се насочва с кола към пристанището на **Бриндизи** например, за да се качи на ферибот за Гърция, минава по крайбрежната Via Regina Giovanna di Bulgaria. Улица със същото име има и в селището **Villa di Briano** (провинция Caserta, недалеч от Неапол).

5. БЪЛГАРСКИ ТВОРЦИ, ОСТАВИЛИ СЛЕДИ НА ИТАЛИАНСКА ЗЕМЯ

След 1878 г. възкръсналата след петвековно османско владичество българска държава обръща погледа си към европейската култура, от която историческите обстоятелства задълго са я държали настрана. Наред с Русия и Франция, чието влияние започва да се чувства още в средата на века, Италия става нов източник на творческо вдъхновение и на художествени и поетически модели – традиционни за Западна Европа, но нови за България. Някои български революционери вече са взели участие в гарибалдийското движение за освобождение и обединение на Италия (вж. тук 4.1.), идва ред на създателите на модерната българска култура да изградят мостове между двете страни.

5.1.

Първият поред идва в Рим още в края на бурната 1848 г., когато цяла Европа кипи от революционни движения. Това е **Димитър Добрович (1816 – 1905)**, родом от Сливен, който идва от Атина, където завършва гимназия и започва художественото си образование – първо като частен ученик, а после като студент в новосъздадената Кралска художествена академия. На гръцкия период в живота му, продължил 10 години, се дължи фактът, че той е известен повече с гръцката форма на името си: Δημήτριος Δομβριάδης. В Италия младият българин става свидетел на обявяването и падането на Втората Римска република (9.02 – 4.07. 1849), участва в защитата ѝ, ръководена от Гарибалди, и благодарение на това по-късно, след Обединението на Италия, е удостоен с италианско гражданство.

В Рим Добрович/Домбриадис отсяда на улица „Феличе“, по-късно преименувана на улица „Систина“ (Via Sistina), там, където сега се издига петзвездният хотел De La Ville.

Чест гост е на гръцкото кафене (Caffè Greco) на Via Condotti 86, където по традиция се събира артистичният римски свят. Постъпва в художествената академия „Св. Лука“ (Accademia di San Luca, сега Accademia di Belle Arti di Roma, историческо седалище – Via Ripetta 222), завършва я през 1853 г. и става първият български художник с академична диплома. Твори в стила на късния италиански романтизъм, рисува много битови картини из италианския живот, повечето от които днес се пазят в Националната художествена галерия в София и в Художествената галерия на родния му град Сливен, която носи неговото име. В самия център на Рим, в архива на Института за история на Италианското възрождане (Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano), който се помещава в мемориалния комплекс „Викторианум“ на площад „Венеция“ (Complesso monumentale del Vittoriano, Piazza Venezia 6), се пазят 112 акварелни рисунки на фигури на военни (папските войски, Римската национална гвардия и др.) в ежедневни, празнични и парадни униформи, за 58 от които специалистите допускат, че са дело на Д. Добрович. Той работи като копист към Ватиканските музеи и разработва оригинална техника за копиране на картини и рисунки, която нарича „Елеофотография“ – пряк предходник на разработения половин век по-късно от руски учени метод, известен като „Хроматография“. В своите живописни интерпретации на фотоотпечатъци от творби на Рафаело, Перуджино, Гуидо Рени и др. Добрович акцентира с цвят върху отделни детайли и по този начин познатите изображения придобиват нов облик.

Ил. 103. Димитър Добрович, „Глава на Йоан Кръстител по Перуджино“ (елеофотография)

Добрович се връща в България през 1893 г., носейки със себе си 150 оригинални картини и копия на известни творби на големите майстори, както и една цигулка „Амати“; установява се в родния си Сливен. На 2 юли 1893 г. в сградата на Народното събрание в София е открита неговата ретроспективна изложба. Участва в художествените изложби на Дружеството за поддържане на изкуството в България през 1894, 1897 и 1898 г. Умира на 2 март 1905 г. в Сливен.

5.2.

Иван Вазов (1850 – 1921), който по случай 70-годишния си юбилей е удостоен със званието „народен поет“, с което трайно остава в съзнанието на българите, през пролетта на 1884 г. (април-май) посещава Италия и от това пътуване, минаващо и през Гърция, се ражда стихосбирката му „Италия“ – своеобразен поетически пътепис, започнат още на борда на парахода Euxin, както изрично посочва самият автор в края на стихотворението „Ненадейно сред морето...“, първото поред в стихосбирката.

По време на това пътуване Вазов е почти 34-годишен, на възрастта, в която Данте започва своята „Божествена комедия“. И именно към земята на „вечните поети“ се стреми душата на това „волно чедо на Балкана“:

*Поклон, Италийо щастлива,
поклон, земя на небесата,
земя на песнята звънлива,
на гения, на красотата;*

*земя на вечните поети,
на Тасо, Данте, на Петрарка;
земя на нежните сонети —
на любовта безумна, жарка.*

[...]

*Аз, волно чедо на Балкана,
кат бръз орел из небосвода,
на гости ида ти с пияна
душа от въздух и свобода.*

(„Италия“, 1884)

Първите срещи на Вазов на италианска земя са с Неапол, Помпей и Везувий, на които той посвещава възторжени стихове, в голямата си част писани на място. В края на сонета „В Помпейския музей“ например той отбелязва, че стихотворението е създадено в хотел „Диомед“ – може би става дума за съществуващия и до днес старинен хотел Villa Diomede (Pompei, Via Diomede 9, NA) – една следа, която си заслужава да бъде проучена. Не знаем къде точно е пребивавал поетът по време на престоя си в Рим, но от стихотворенията му знаем кои римски забележителности най-силно са привлекли вниманието му и са го вдъхновили да им посвети отделни произведения: река Тибър, Колизеумът, Ватиканът, Микеланджеловата

статуя на Мойсей в San Pietro in Vincoli, бюстовете на Данте и Торквато Тасо в парка „Пинчо“ (Pincio) – най-старата обществена градина в Рим, оформена през първата половина на XIX в., покрай чиито алеи след 1851 г. биват разположени бюст-паметници на видни личности от старо и по-ново време (през 60-те години на XX в. са наброявали 228). Малко по-на север, по протежение на Булеварда на изящните изкуства (Viale delle Belle Arti), между Националната галерия за модерно изкуство и Националния етруски музей (Villa Giulia), е разположен площад „Торвалдсен“ (Piazza Torvaldsen), където, симетрично на паметника на видния датски скулптор, на 21 май 2010 г. тържествено е открит паметник на Иван Вазов (на снимката), дело на българския скулптор проф. Величко Минев.

Ил. 104. Паметникът на Иван Вазов в Рим

Погледът на Вазов от паметника е отправен към сградата на Румънската академия в Рим, сякаш зареян в

спомените от емигрантската му младост, когато той на два пъти пребивава в Румъния, където учи румънски език, публикува първото си стихотворение (1870) и подготвя първите си стихосбирки – „Пряпорец и гусла“ и „Тъгите на България“ (1876).

5.3.

Посещението на Вазов в Италия трае не повече от месец и оставя сравнително скромна следа в творчеството му – стихосбирката „Италия“. Много по-продължителна и дълбока е връзката със Страната на Данте на по-младия приятел и съратник на Вазов, писателя, художника и политика **Константин Величков (1855 – 1907)**. Още като ученик във френския колеж „Галатасарай“ в Цариград, той превежда от френски заедно със свой съученик драмата на Виктор Юго „Лукреция Борджия“ (1872), а през 1882 г. публикува в пловдивското списание „Наука“ (с главен редактор Иван Вазов) драма по мотиви от италианския живот под заглавие „Вичензо [sic] и Анжелина“. Впоследствие контактът му с италианската култура и с италианския език става непосредствен: през 1887 г. той заминава за Италия, където учи живопис във Флоренция при проф. Джузепе Чаранфи (Giuseppe Ciaranfi, 1838 – 1902), посещава Рим, Неапол, Помпей... „Величков беше художник по душа и по дарба“, пише в спомените си за него Иван Вазов. Неслучайно по-късно, като министър на просветата, той става инициатор за откриване на Рисувалното училище, днешната Художествена академия в София. А в Художествената академия във Флоренция е поставена паметна плоча с текст на български и на италиански език, която припомня, че Величков е учил там от 1886 до 1888 г.

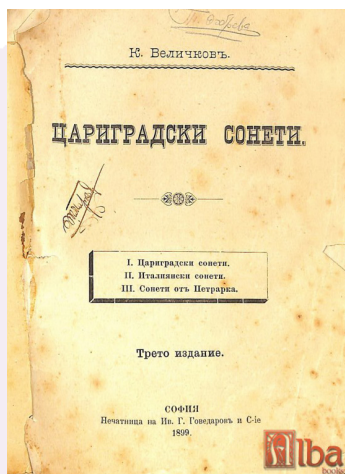
Но Величков е и поет, белетрист, есеист. Плод на престоя му в Италия са есеистичната книга „Писма от Рим“ (отделно издание 1895) и цикълът „Италиански сонети“ (публикуван

през 1899 г. като част от стихосбирката му „Цариградски сонети“), в който отделни сонети са посветени на Данте и на Петрарка, на Колизеума, Капитолия, катакомбите, гробницата на Цецилия Метела на „Виа Апия“, на Помпей...

Ил. 105. Паметната плоча на К. Величков в Художествената академия във Флоренция

Ил. 106 – 107. Константин Величков, „Писма от Рим“ и „Цариградски сонети“, в които е включен цикълът „Италиански сонети“

Отличен познавач на италианския език, Константин Величков превежда стихове от Петрарка, Тасо, Кардучи, а през 1893 – 1896 г. излиза неговият превод на Дантевия „Ад“, смятан от мнозина за най-сполучливия превод на първата част на „Божествена комедия“ на български език. С всичко това Константин Величков, по думите на Пушкин, си издига „паметник неръкотворен“ като първи голям посредник между италианската и българската култура.

5.4.

На 10 юли 1911 г. големият български поет **Пенчо Славейков (1866 – 1912)**, корифей на българския модернизъм, е уволнен от поста директор на Народната библиотека в София (а малко преди това и от поста директор на Народния театър), не приема новото назначение като уредник на училищния музей при Министерството на просветата и обиден, заминава за Швейцария, където го чака поетесата Мара Белчева, негова неизменна спътница

в живота от 1903 г. Решават да се преместят в обичаната от Славейков Италия и в края на месец ноември 1911 г. пристигат в **Рим**, където наемат една ъглова стая в зданието пансион на ул. „Бонкомпани“ (Via Boncompagni) № 79. Сега на стената на тази сграда може да се види паметна плоча, поставена през 1927 г., с която е увековечен споменът за пребиваването на Пенчо Славейков там.

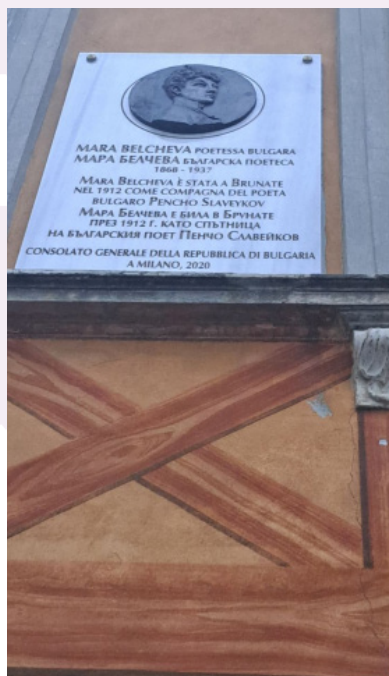

Ил. 108 – 109. Сградата на Via Boncompagni № 79, където е живял Пенчо Славейков, и паметната плоча

В Рим Пенчо Славейков изучава италиански език, работи с Мара Белчева върху някои свои произведения, които тя превежда на френски, старее се да завърши епоса си „Кървава песен“, прави проучвания в Кралската (сега Национална) и във Ватиканската библиотека, обикаля забележителностите на града. През зимата на 1912 г. получава съобщение от Швеция, че на 30 януари Алфред Йенсен – референтът за славянски литератури към Нобеловия комитет, го е предложил за Нобелова награда за литература (предложение, което така и не е разгледано от Комитета поради преждевременната смърт на поета). Междувременно и без това крехкото здраве на Славейков се влошава и през месец май те с Мара Белчева заминават на север и се установяват в курортното градче **Брунате** над Лаго ди Комо, в стая № 4 на хотел-пансиона Bella vista (cера Boutique Hotel Bellavista, Piazza Bonacossa, 2, 22034

Brunate, CO), където на 28 май стар стил (а в Италия, по новия стил, е вече 10 юни) Пенчо Славейков затваря очи завинаги. На 24 май 1940 г. членовете на българското студентско дружество „Пенчо Славейков“ в Падуа полагат възпоменателна плоча до входа на хотел „Бела виста“. На тържеството присъстват ректорът на Падуанския университет, висши представители на администрацията на град Комо, българските консули в Милано и Торино, представители на други български студентски и културни дружества в Италия. Обширно слово произнася видният италиански славист Артуро Кроня (Arturo Cronia, словото е публикувано в сп. Bulgaria. Rivista di cultura, II, 1940, № 3, 182 – 191). След Втората световна война е положена втора възпоменателна плоча от името на Съюза на българските писатели – сега двете плочи са обединени в обща рамка и пазят завинаги спомена за големия български поет, склопил очи в тази сграда. През 2020 г. на същата стена на хотела над плочите в памет на Пенчо Славейков е поставена и плоча, която напомня, че в тази сграда е пребивавала като негова спътница в живота поетесата Мара Белчева.

*Ил. 110 – 112. Хотел Bellavista в Брунате и плочите
в памет на П.П. Славейков и Мара Белчева*

През 2007 г. по инициатива на българи, живеещи в Италия, подкрепена от Генералното консулство на България в Милано и от българското Министерство на културата, в двора на Градската библиотека на Брунате до беседката за литературни четения е открит **бюст-паметник на Пенчо Славейков**, изработен от проф. Валентин Старчев. На състоялото се на 24 ноември тържество присъстват представители на българския парламент и на италианските власти в Милано, Комо и Брунате, както и много българи и живеещи в района италианци; уредена е фотоизложба. Слово за поета произнася видният италиански българист и славист проф. Джузепе Дел'Агата, който малко по-късно публикува статия, богата на много интересни и малко известни сведения за смъртта на Пенчо Славейков

в Bella vista (където поетът прекарва последните 5 дни от живота си) и за паметта за това събитие в културната и литературната традиция, българска и италианска. А по случай 110-годишнината от смъртта на поета **в Милано**, на Via Verziere 2, съвсем близо до базиликата Santo Stefano Maggiore, е инсталиран паметник пейка на Пенчо Славейков, дело на габровския скулптор Адриан Новаков, автор и на паметната плоча на Мара Белчева в Брунате.

Ил. 113 – 114. Паметникът на Пенчо Славейков в Брунате и паметникът пейка в Милано

5.5.

На 9 април 1962 г. във Вечния град затваря очи може би най-екзотичният български живописец, художникът скитник **Борис Георгиев (1888 – 1962)**, чийто живот на „странник мечтател“ (както сам се определя през 1922 г.) е истински роман и за когото Италия става втора родина.

Роден във Варна в семейството на шивач от Свищов, Борис е на 14 години, когато цялото семейство се преселва първоначално в Одеса, а после в Санкт Петербург (1903 г.). Там съдбата го среща с известния руски художник, ерудит и мислител Николай Ръорих, с чиято помощ е приет в художествено училище и става негов ученик. Двата са увлечени от общи идеали за постигане на всемирна хармония и красота, в голяма степен повлияни от възгледите на Лев Толстой, когото години по-късно Борис Георгиев в едно свое писмо нарича „нашият велик учител“. През 1905 – 1909 г. учи в Императорската художествена академия, която завършва с отличие и по съвет на Ръорих отива да продължи подготовката си в Академията за изящни изкуства в Мюнхен, където усъвършенства графичната и живописната си техника и професионално изучава изкуството на фотографията. Това по-късно му позволява да фотодокументира пътешествията си из Европа, Азия и Южна Америка.

През 1911 г. започва скитническия живот на Борис Георгиев. Той изминава пеша, с торбичка на гърба и тояга в ръка, пътя от Мюнхен до Неапол, след това обикаля почти цяла Европа, пеша или с велосипед, и накрая се установява в Италия, която става негова втора родина. Художникът бяга от големите градове: с помощта на местни жители си построява къщичка в трентинските Алпи, в долината Вал Сугана (Valsugana), по течението на река Брента. Там при него идва любимата му по-малка сестра Катя и по негово

собствено признание именно тя става вдъхновителка на първите му значими картини, сред които са шедьоврите му Ave Natura и „Мирова скръб“, създадени през 1914 г. и подписани Boris Georgiev di Varna: занапред това ще бъде подписът му в почти всички негови творби. Първата световна война ги прогонва от долината, станала зона на активни бойни действия, и те отиват във Флоренция, където Катя умира от туберкулоза през 1917 г. на 19-годишна възраст. Нейният нежен образ съпровожда художника през целия му останал живот – виждаме го редом с него, като ефирен призрак, в първия му автопортрет „Скитникът и неговата сестра“ (Il vagabondo e sua sorella, 1918), където той се е изобразил с неизменните торбичка на гръб и тояга в ръка на фона на алпийски пейзаж (ил. 115 – 116).

Борис Георгиев остава във Флоренция до 1920 г., през която година за кратко време пребивава в Рим, където участва в Националната художествена изложба. През 1921 г. се връща във вече съветския Петроград и отвежда майка си и другата си сестра (бащата вече е починал) в България. В родината той се свързва с кръга на символистите и модернистите около списание „Хиперион“, пише за списанието, създава един станал впоследствие знаменит портрет на поета Теодор Траянов (смятан за основоположник на символизма в България), запознава се с основателя на Бялото братство Петър Дънов и рисува негов портрет. Към 1923 г. отново е в Италия, където създава поредица от портрети на видни личности, сред които Нобеловият лауреат за литература Рабиндранат Тагор (1926) и кардинал Rafael Merry del Val (държавен секретар на Ватикана в периода 1903 – 1914 г.). Портретът на кардинала, който и до днес се съхранява във Ватикана (освен официалния портрет, изпълнен с техника а fresco върху дърво, е запазен и един подготвителен графичен ескиз), е една от причините през 1937 г. Борис Георгиев да бъде

удостоен с Ордена на италианската корона (Commendatore dell' Ordine della Corona d'Italia).

*Ил. 115 – 116. Борис Георгиев, „Мировата скръб“
и „Скитникът и неговата сестра“*

През 1928 г. Георгиев е гост на семейство Владигерови в Мюнхен. Те го запознават с Алберт Айнщайн, на когото той рисува портрет, оценен високо от гениалния учен, който съдейства за откриване на авторска изложба на художника в Берлин през лятото на 1929 г. А за портрета на Рабиндранат Тагор, нарисуван от Б. Георгиев, Айнщайн казва (по свидетелство на самия художник в писмо до сестра му Надя), че и „Леонардо би могъл да бъде горд с един такъв портрет“.

През 1931 г. Борис Георгиев осъществява своя отдавнашна мечта – да посети Индия, където го кани и Р. Тагор и където през 1928 г. едновременно му учител Николай Ръорих и съпругата му Елена са създали Институт за хималайски изследвания „Урусвати“ („Утринна звезда“). За целта той си изработва каравана ателие, монтирано върху шаши на камион „Форд“, и през ноември 1931 г. потегля с кораб от Триест. С едно кратко прекъсване (връщане в България през 1933/1934 г.) Георгиев живее и твори в Индия до 1936 г., създавайки сюжетни картини и множество портрети, вкл. на Махатма Ганди (1935), на вицекраля на Индия и съпругата му, на Джавахарлал Неру (1936) – бъдещия министър-председател на независима Индия, и на много други видни персонажи от страната, където отново се среща със своя пръв учител Н. Ръорих и откъдето изпраща кореспонденции, печатани във в. „Литературен глас“.

Пътешествал из Хималаите, посетил Бирма и Цейлон, през 1936 г. Борис Георгиев се завръща за последен път в България, а от 1937 г. отново е в Италия, където през 1951 г. осиновява 14-годишната Вирджиния Джакомети (Virginia Georgiev Giacometti), която остава неразлъчно с него до края на живота му и съхранява неговите творби и архив. През същата година по покана на български емигранти заминава за Бразилия, където са организирани негови изложби. През 1956 г. се завръща в Италия, рисува (предимно портрети),

организирант се негови изложби в Милано, Бергамо, Сан Пелегрино, а през февруари-март 1961 г. в римския дворец „Барберини“ (Palazzo Barberini) е организирана негова голяма самостоятелна (и последна) изложба, която се радва на заслужен успех. Но художникът е вече сериозно болен от рак и на 9 април следващата година очите му, които винаги са гледали на света в търсене на хармония и красота, угасват завинаги. Опяват го в Руската православна църква в Рим, след което по негово изрично желание е погребан във **Флоренция**, редом със своята любима сестра Катя, в евангелисткото гробище (Cimitero evangelico degli Allori; Via Senese 184; ил. 117).

*Ил. 117. Гробът на Борис Георгиев
и на сестра му Катя във Флоренция*

5.6.

Пристигайки на международното летище „Фиумичино“ в Рим, посетителят не може да не забележи на подстъпите към него деветметровата бронзова фигура на Леонардо да Винчи, която от 1960 г. насам посреща и изпраща милионите пътници, посещаващи всяка година Вечния град. Малцина обаче знаят, че статуята е дело на българския скулптор **Асен Пейков (1908 – 1973)**, който по случай откриването на летището изработва и бронзов медал, възпроизвеждащ скулптурата.

Ил. 118 – 119. Статуята на Леонардо да Винчи пред римското летище „Фиумичино“, дело на Асен Пейков, и отлетият по повод издигането ѝ медал

Освен гигантската статуя на Леонардо да Винчи, дело на Асен Пейков е и 6-метровата бронзова статуя на богинята Минерва в двора на Юридическия факултет на Университета в Бари (ил. 120 – 121), за тази статуя сред студентите съществува поверие, че не бива да бъде съзерцавана преди изпити и особено пред защита на дипломна работа (едва след като се дипломираш, можеш безнаказано да ѝ се любуваш и да се снимаш с нея), както и една триметрова

мраморна статуя на Йоан Кръстител в Istituto S. Giovanni Battista в Рим (Via del Casale di San Pio V № 11).

Ил. 120 – 121

Негови са и скулптурите на спортисти в Армейския олимпийски център във военното градче Чекинъола в Рим (Centro Sportivo Olimpico Esercito, Caserma Silvano Abba, Via Della Cecchignola, Roma), барелефът „Рибари“ в Istituto Alberghiero Castelfusano край Рим (Via Bernardino Da Monticastro, 3, 00122 **Lido Di Ostia**), бронзов бюст на папа **Пий XII** в Международния център на движението Per un mondo migliore в Рока ди Папа край Рим (ил. 122; **Rocca di Papa**, Via dei Laghi, km 10)...

Ил. 122

От 1971 г. в римския Капитолий, където се помещава кметството на града, се връчва ежегодната награда *Premio simpatia* за ярка социална изява (независимо от областта на дейност: политика, култура, изкуство...), наричана „Капитолийският „Оскар“. На лауреатите се връчва **бронзова роза**, отлята по оригинал, изработен от Асен Пейков. А през 1975 г., обявена за юбилейна от папа Павел VI, скулпторът изработва възпоменателен медал, отлят от сребро и бронз, от едната страна на който ниско долу се чете на латински „ASSEN PEIKOV FECIT“.

Ил. 123 – 124. Бронзовата роза („Капитолийският „Оскар“) и юбилейният медал с образа на папа Павел VI, дело на Асен Пейков

Този талантлив българин, роден в София и завършил през 1937 г. със златен медал Художествената академия като ученик на Андрей Николов (който от 1915 до 1926 г. също работи в Рим), напуска България след първата си самостоятелна изложба през 1938 г. и след като живее известно време в Париж, Мадрид и Съединените щати, се

установява в Рим, където скоро става една от водещите фигури в италианската скулптура. През 1942 г. той се влюбва в Емилия Боканegra, потомка на генуезка фамилия с петвековна история, която по-късно се развежда с първия си съпруг, маркиз Джило Сант'Анджело (Gilo Sant'Angelo), и се омъжва за Асен Пейков. През 50-те – 60-те години на XX век студиото на скулптора на улица Margutta № 54 става сборно място на пребиваващи в Рим интелектуалци и творци. Гостуват му художниците Джорджо де Кирико и Ренато Гутузо, поетът Джакомо Унгарети, артистите Федерико Фелини, Ава Гарднър, София Лорен, оперният певец Борис Христов и мнозина други. На много от тях Асен Пейков изработва скулптурни портрети.

Ил. 125. София Лорен позира на Асен Пейков, 1955 г.

През 2006 г. историческото студио на Асен Пейков на Via Margutta 54 е върнато окончателно на собствениците на сградата, като от него са изнесени 217 гипсови калки на негови скулптури и работните инструменти на твореца. Пропада идеята студиото да бъде запазено като музей. Но името на българина, „осиновен“ от Вечния град и оставил

ярка следа в него, не е забравено – носи го едно красиво ларго в непосредствена близост до Колизеума, а в прочутото Caffè gresco на Via Condotti (основано през 1760 г. от един грък и функционирало десетилетия като „феодално владение и пощенски адрес“ на творците на изкуството в Рим), наред с имената на десетки световно известни знаменитости се чете и името на Асен Пейков, който е автор на барелефа на Федерико Губинели (1939 г.), собственик на кафенето през 30-те – 40-те години на XX в.

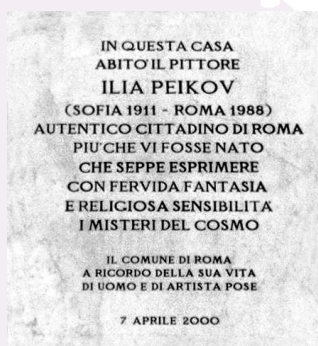

Ил. 126 – 127. Ларго „Асен Пейков“ в Рим и барелефът на Ф. Губинели от Асен Пейков

5.7.

През 1943 г. в Рим пристига по-малкият брат на Асен, художникът **Илия Пейков (1911 – 1988)**. Първоначално той помага на брат си в студиото на Via Margutta 54 при изготвянето на скулптурите, но постепенно се отдава на живопис в своето ателие на Piazza della Pigna (00186 Roma): пейзажи и по-късно „космически“ композиции, които рисува не с четка, а с пръсти. Неговата „космическа живопис“ се радва на успех, картините му са откупени и днес са притежание на музеи и частни колекции в Европа, САЩ и Латинска Америка. Една от картините си той подарява на Ватикана – запазено е благодарственото писмо на папа Йоан Павел II до художника по този повод.

За заслугите си към изкуството, в което се проявява като новатор, Илия Пейков е удостоен с почетното звание „Кавалер на Италианската република“, а в България е награден с орден „Кирил и Методий“. Един площад в североизточната част на Рим, недалеч от киноцентъра Cinecittà и от прочутия римски хиподром „Капанеле“ (Cirannelle), в съседство с улици, посветени на Хуан Миро и на Салвадор Дали, се намира площад, който от 2007 г. носи името на Илия Пейков (Piazza Ilia Peikov, 00173 Roma).

Ил. 128 – 129. Моменти от откриването на площад „Илия Пейков“ в Рим (в центъра на снимката е Йоле Манчини, съпруга на Илия Пейков) и паметната плоча на дома му

С изброените по-горе творци далеч не се изчерпва списъкът на художници, скулптори и реставратори, получили художественото си образование и/или работили в Италия и оставили следи на италианска територия. По друг повод, във връзка с мозайките при гроба на св. Кирил в базиликата „Сан Клементе“ ъ, вече бе споменат скулпторът Любомир Далчев (1902 – 2002), завършил Римската академия за изящни изкуства през 1928 г. (в един клас с Алберто Джакомети), автор, заедно с Нено Ямантиев, на мозаечната икона над гроба на св. Кирил ъ. Архитект Нено Ямантиев (1902 – 1965), през 1929 г. все още студент в Римската политехника, изработва и паметната плоча на Пенчо Славейков, поставена през 1940 г. в Брунате ъ. Стана дума и за Стоян Кулумджиев и Йордан Спиров, които през 1975 г. изработват голямата мозайка срещу гроба на св. Кирил в долната базилика „Сан Клементе“ ъ, за Величко Минев, автор на паметника на Иван Вазов в Рим ъ, за Валентин Старчев, създал бюстовете на капитан Петко войвода в Рим ъ и на Пенчо Славейков в Брунате ъ, както и за Адриан Новаков, автор на паметника пейка на Пенчо Славейков в Милано ъ и на паметната плоча на Мара Белчева в Брунате ъ. Официалните гости на **Българското посолство в Рим** на улица „Пиетро Паоло Рубенс“ № 21 (Via Pietro Paolo Rubens, 21) могат да видят в двора му споменатата статуя на Кирил и Методий ъ и скулптурата „Помона“ на Асен Пейков, а в салона му да се насладят на картини от Владимир Димитров-Майстора, Златю Бояджиев, Дечко Узунов, Стоян Домусчиев, Василка Монева, Ради Неделчев, Найдено Петков, Христо Тодоров.

5.8.

Всички споменати по-горе художници, скулптори и архитекти са свързани с Рим и в отделни случаи – с Милано и с Брунате в Ломбардия. Ако обаче свърнем на югозапад, към главния град на областта Пиемонт и първа столица на

обединена Италия – Торино, ще открием и там една ярка следа от българско творческо присъствие. През 2022 г. на стената на Торинския клуб на художниците е поставена паметна плоча „в знак на признателност към големия български художник, дълбоко свързан с италианския футуризм, оставил траен отпечатък в модерното изкуство“ **Николай Дюлгеров (Кюстендил 1901 – Торино 1982)**. Проявил художествен талант още в юношеските си години (14-годишен участва в изложба; 16-годишен скицира бъдещата къща на семейството), той учи във Виена, Дрезден и Ваймар. През 1924 г. в София е организирана негова индивидуална изложба, която не е посрещната с ентузиазъм от българската критика. През 1926 г. се заселва в Торино, където живее и твори до края на дните си. Дипломира се през 1932 г. в торинската Академия „Албертина“, но до това време вече се е свързал трайно с кръга на италианските футуристи и става един от видните представители на т. нар. „втори футуризм“. През 1928 г. в Торино е организирана негова изложба, открита от основателя на италианския футуризм Ф. Т. Маринети. От края на 20-те и особено през 30-те години Дюлгеров е изключително активен като художник, график-илюстратор, дизайнер (вътрешна архитектура), декоратор, сценограф и архитект; участва в най-представителните художествени изложби и салони в Торино, Милано, Бари, Венеция, като често е техен оформител и/или художник на плакатите и поканите за тях. След войната отново активно участва в художествени изложби в Торино, Милано и др., оставайки убеден привърженик на естетиката на футуризма.

През 1967 г. е отличен със златен медал на град Торино, за чийто почетен гражданин е провъзгласен; през 1968 г. получава „Златният форинт“ на Флоренция; през 1977 г. са организирани негови индивидуални антологични изложби в Милано и в Торино, а през 1978 г. в Генуа са изложени неговите „полиматерийни колажи“. Негови творби са показ-

Ил. 131. Н. Дюлгеров, „Сестрите“, собственост на Националната галерия за модерно и съвременно изкуство в Рим

5.9.

Може би най-голям принос във взаимния творчески обмен между Италия и България имат **знаменитите български певци и певци**, чиито гласове дават блясък на постановките в най-престижни оперни театри в Италия, родината на оперното изкуство: Елена Николай, Борис Христов, Райна Кабаиванска, Николай Гяуров, Никола Гюзелев, Александрина Милчева, Гена Димитрова... Някои от тях полагат сериозни грижи за обучението на приемници, които да продължат да разнасят славата на българските оперни гласове по света. Така например Райна Кабаиванска създава в Нов български университет майсторски клас, прераснал в школа. А през 1986 г. прочутият бас Борис Христов дарява своята вила в Рим за база на българска музикална академия, която да съдейства за подготовката на млади български певци и музиканти. Днес академията е с разширени функции – **Българска академия за изкуство и култура „Борис Христов“**, а в реконструираната от страна на българската държава сграда от 2006 г. насам се помещава

и Българският културен институт в Рим (Via Madonna di Campiglio 6, 00135 Roma). В салона на Академията са изложени портрет на Борис Христов от Руска Маринова и фотоси, които го представят в някои от най-знаменитите му роли (ил. 132).

*Ил. 132. Салонът на академия
„Борис Христов“ в Рим*

През Академията периодично минават млади български изпълнители, имената на някои от които вече могат да се видят на афишите на престижни музикални театри. В сегашните времена на интензивни международни контакти в Италия се учат и работят в различни области немалко българи, някои от които сигурно в близко бъдеще ще прокарат нови български маршрути в страната на Данте, Леонардо и Микеланджело. Ще бъдем щастливи скоро да се наложи този пътеводител да има продължение!

ПОДБРАНА БИБЛИОГРАФИЯ

- АНГЕЛОВ, А., 2015. *Димитър Добрович (1816 – 1905)*. София.
- ВЛАЕВСКА, А., 2014. Светостта на отказалите се от властта. Мотиви и символи в бенедиктинската традиция. В: *Symbole władzy – władza symboli*. Red. M. Dyras, B. Suchoń-Chmiel, T. Kworka, Wydawnictwo Scriptum, Kraków, pp. 141–157.
- ВЛАЕВСКА-СТАНЧЕВА, А., 2002. Мотивът за покръстването на българите в бенедиктинската изобразителна традиция. В: *Средновековна християнска Европа: Изток и Запад. Ценности, традиции, общуване*. Под ред. на В. Гюзелев и А. Милтенова. София, с. 433 – 443.
- ВЛАЕВСКА-СТАНЧЕВА, А., 2021. Към историята на една (привнесена) етимология в италианския език (бележки върху лемата bulgaro и нейната история). В: *Шъствоуѣ нынѣ по слѣдоу оучителю*. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова. София, с. 501 – 515.
- ГЕОРГИЕВА, Е. *Фуцуризмите в изкуството на Николай Дюлгеров*. София, 2005.
- ДАНЕВА, А., 2013. Щрихи към творчеството и биографията на Николай Дюлгеров (1901 – 1982). В: ДАНЕВА, А. *Българи в италианските академии за изящни изкуства: 1878 – 1944*. София.
- ДЕЛ’АГАТА, Дж., 2014. Рецепцията на Пенчо Славейков в Италия. В: ДЕЛ’АГАТА, Дж. *Българистични изследвания. Италиано-български срещи*, София, с. 136 – 150.
- ДИМИТРОВА-РАЧЕВА, П., 2007. *Борис Георгиев от Варна*. София.
- ДУЙЧЕВ, И., 1981. Образи на българин от XV век във Флоренция. В: ДУЙЧЕВ, И., *Проучвания върху средновековната българска история и култура*. София, с. 121–126.

- НЕШЕВ, Г., 1978. *Българи-гарибалдийци*. Албум. София,.
- ПАВЕЛ ДЯКОН, 2011. *История на лангобардите*. Превод Красимира Гагова. София.
- ПАНДУРСКИ, В., Е. БОСИЛКОВ., 1970. *Св. Кирил и Методий в Рим*. София.
- ПЕТЕ, Л., *Полковникът на Гарибалди (Стефан Дуньов в Италия)* — <http://falmlis.org/statii/drugi/466-polkovnikat-na-garibaldi-stefan-dunyov-v-italiya> [25.03.2025]
- СТАНЧЕВ, К., 2011. Кирил и Методий в Рим и в паметта на Рим. В: *Старобългарска литература, № 59 – 60*, София, с. 33 – 55.
- СТАНЧЕВ, К., 2019. Литературата на българите–католици: маргинална за Изтока, периферна за Запада, но индикатор за бъдещия модел на българското развитие. В: *Маргиналното в/на литературата*. Съст. Рая Кунчева. София, с. 192 – 207.
- ТАНЧЕВ, И., 2008. *Българи в чуждестранни военнoучебни заведения (1878 – 1912)*. София.
- ТЕЛБИЗОВ, К., 1965. Биографични данни за гарибалдиста полковник Стефан Дуньов, прославен герой от битката при р. Волтурно. В: *Исторически преглед, № 1*, с. 84 – 90.
- AA.VV., 1964. *Cirillo e Metodio, i Santi Apostoli degli Slavi. Roma* (статии на М. Lacko, L. Boyle и St. Sakač).
- ARSLAN, E. A., 2000. L’anello, il cavaliere e il duca. La tomba 33 di Campochiaro-Vicenne (CB). In: *Numismatica e Antichità Classiche, Quaderni Ticinesi, XXIX*, pp. 333 – 356.
- BALDI, D., 2017. I ‘Documenti del Concilio’ di Firenze e quasi sei secoli di storia. In: *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa*, LIII, n° 2, pp. 287 – 374 (по-конкретно. стр. 355 – 361).

- BERNACCHIA, R., 2013. La ‘Bulgaria’ del basso Cesano tra il tardoantico e l’alto Medioevo. In: VESPIGNANI, G. (a cura di) Polidoro. *Studi offerti ad Antonio Carile*. Spoleto, pp. 773 – 796 и приложените таблици.
- BOYLE, L. E., 1989. *Piccola guida di San Clemente*. Roma.
- CEGLIA, V., I. MARCHETTA, I., 2012. Nuovi dati dalla necropoli di Vicenne a Campochiaro. In: EBANISTA, C., ROTILI M. (a cura di), *La trasformazione del mondo romano e le grandi migrazioni. Nuovi popoli dall’Europa settentrionale e centro-orientale alle coste del Mediterraneo*. Atti del Convegno internazionale di studi, Cimitile-Santa Maria Capua Vetere, 16 – 17 giugno 2011. Cimitile (NA), pp. 217 – 238.
- DIANA, A., 2012. Intorno al monumento funebre del Patriarca di Costantinopoli Giuseppe II in Santa Maria Novella. In: *Opera·Nomina·Historiae. Giornale di cultura artistica*, VII, pp. 155 – 191.
- DUJČEV, I., 1965. Uno studio inedito di mons. G. G. Ciampini sul papa Formoso. In: DUJČEV, I. *Medioevo bizantino-slavo*, vol. I, Roma, pp. 149 – 181.
- GILL, J., 1955. Joseph II, patriarch of Constantinople. In: *Orientalia Christiana Periodica*, XXI (*Miscellanea Georg Hofmann*), pp. 79 – 101.
- LAURENT, V. (a cura di), 1971. *Les “Memoires” du Grand Ecclésiarque de l’Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438 – 1439)*. Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, Roma, (Concilium Florentinum documenta et scriptores. Serie B, IX).
- ROMANO, A., 2023. *Basilica San Bartolomeo all’Isola. Santuario dei Nuovi Martiri*. Editrice VELAR, Gorle (Bg).
- STANTCHEV, K., 2011. I francescani e il cattolicesimo in Bulgaria fino al secolo XIX. In: *I francescani nella storia*

dei popoli balcanici. A cura di Viviana Nosilia e Marco Scarpa. Venezia, pp. 135 – 186.

VASARI, G., 1991. *Le Vite dei più eccellenti pittori, scultori e architetti, ed. integrale; introduzione di Maurizio Marini, Roma.*

VLAEVSKA, A., 2016. Storia di un problema storiografico: a proposito delle orme (proto)bulgare in Italia tra leggenda e memoria storica. In: *Études Balkaniques*, LII, Sofia, no. 4, pp. 722 – 771.

ЗА АВТОРИТЕ

Анна Влаевска-Станчева

Родена в Пловдив на 23 юли 1953 г. През 1978 г. завършва Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със специалност „История“ (специализация „Археология“) и втора специалност „Български език и литература“. Работи като историк специалист в Института по тракология при БАН и след това в Катедрата по история на Византия и Балканите при Софийския университет. От 1986 до 1993 г. е редактор по история в Университетското издателство „Св. Климент Охридски“ и редактира книги на Д. Ангелов, Н. Генчев, М. Тодорова, В. Тъпкова-Заимова и А. Милтенова, И. Йорданов, Й. Николов, Н. Овчаров, И. Билярски. Живее в Италия от 1989 г. През учебната 1993/1994 г. е стипендиант към Dipartimento di Studi eurasiatrici на Университета „Ca' Foscari“ във Венеция, от 1998 до 2020 г. преподава български език в Университета в Пиза, а през 2021 – 2022 г. – в Университета „Сапиенца“ в Рим. През 1996 г. става член на Италианската асоциация за изучаване на светостта, култовете и агиографията (AISSCA). Член е на Асоциацията на византинисти-те и медиевистите в България, на Българското общество за проучване на XVIII в. и на научния съвет на Културна асоциация „Паралел 43“ (Рим).

Научните ѝ интереси са в областта на медиевистиката и агиографията, като по-специално работи по следните теми: въпросът за прабългарското присъствие в ранносредновековна Италия и за употребата на етнонима „българи“ на италианска територия до най-ново време; култът към San Pietro Levita, наричан De Bulgaro, в областта на град Верчели (Северна Италия); образът на княз Борис и интерпретацията на покръстването на българите в католическата историко-литературна традиция през Средновековието и ранното Ново време; образите на св. св. Кирил и Методий в

небогослужебната католическа литература (предимно италианска) през XIV – XVIII век. Работила е в архивите на Ватикана, Венеция, Верчели, Биела и Имола и е издирила архивни материали по горните теми, засега само частично публикувани. Автор е на 30 научни студии и статии по горепосочените теми, публикувани в България, Италия и Полша. Повечето от публикациите ѝ са достъпни на сайта <https://unipi.academia.edu/AnnaVlaevska>.

Венета Ненкова

Родена в Добрич на 14 декември 1972 г. Завършва през 1997 г. „Културология“ във ВСУ „Черноризец Храбър“ със специалности „Журналистика“ и „Мениджмънт в културата“. През 2003 г. завършва „Театрална режисура“ в Рим, а през 2021 г. – магистърска степен „Опазване на културното наследство и културен туризъм“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“. От 1999 г. сътрудничи на българската секция на Радио Ватикана. От 2002 до 2007 г. работи в българската секция на италианското национално радио RAI International. През 2005 – 2007 работи като главен редактор на вестник „България експрес“ – българска версия на италианската медия *Stranieri in Italia*.

От 2008 г. е лицензиран екскурзовод за Рим и Ватикана. През 2014 г. основава Българско училище „Асен и Илия Пейкови“ в Рим, администрирано от Културна асоциация „Паралел 43“, на която е президент.

Идеен вдъхновител и организатор на редица събития и конференции, свързани с дейността на българските училища в чужбина, на Международното младежко биенале „Българските следи по света с палитра, камера и слово“, което се извършва под патронажа на Министерството на образованието и науката, Българската академия на науките, Изпълнителната агенция за българите в чужбина и други важни държавни институции.

В ролята си на журналист ватиканист коментира визитите на папа Йоан Павел II в Радио Ватикана и на папа Франциск в България в епископската телевизия TV2000.

Сценарист и режисьор на над 20 късометражни документални филма, посветени на историята, свързваща България, Италия и Ватикана. Идеен вдъхновител на филма „Усещане за принадлежност“, посветен на първото българско училище в Чипровци (1624 г.) и българските католици от XVII век, представен на международния филмов фестивал „София Филм фест“.

Участва в различни документални филми на БНТ, касаещи българските следи в Италия.

През 2024 г. получава отличие „Пробуда“ от Министерството на образованието и науката на България и златен почетен знак от Министерството на външните работи за изключителен принос в съхраняването и разпространението на българския език в Италия.

Красимир Станчев

Роден в София на 9 март 1949 г. През 1971 г. завършва Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със специалност „Български език и литература“ и втора специалност „История“. През 1978 г. защитава дисертация „Образът на човека в старобългарската агиографска проза“ с научен ръководител акад. П. Динеков. От 1977 г. е асистент, а от 1984 г. доцент по старобългарска литература в СУ „Климент Охридски“, като преподава и в Художествената академия в София, специалност „Изкуствознание“. По съвместителство работи като секретар на Комисията за ръкописи към СИБАЛ при ЮНЕСКО със седалище в София. Председател на Научния съвет по българистика към СУ (1987/1988); съосновател на Центъра за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“ към СУ и член на първия му директорски съвет, а после на научния му съвет.

През 1988 г. заминава за Рим като лектор по български език в Римския университет „Сапиенца“ по междудържавния културен обмен. През 1992 г. печели конкурс за асоцииран професор по „Славянска филология“ в новоосновения Трети Римски университет, където постъпва на работа от 1.11.1992, а през 2001 г. е избран за редовен професор по „Славистика“. През 2019 г. излиза в пенсия и с ректорски декрет е номиниран за *professore senior*. Водил е курсове по „Славянска филология“ и в римските университети „Тор Вергата“ и LUMSA, а през 2015 – 2017 г. води курса „История на християнството на Балканите“ в Папския институт за Изтока в Рим. През 1999 – 2009 г. в продължение на два мандата е секретар на Италианската асоциация на славистите. Дългогодишен член на Италианската асоциация за изучаване на светостта, култовете и агиографията (AISSCA) от основаването ѝ през 1986 г. Академик основател на Славистичното отделение на Академия „Амброзиана“ в Милано (2009) и член на директорския му съвет (2009 – 2014 г. и отново от 2019 г.). Многократен участник в международните конгреси на славистите и в десетки други международни научни форуми в Европа и САЩ. Член на научните или редакционните съвети на редица институции и научни издания в България, Италия и Полша.

Основни области на научните занимания: литература и култура на Средновековна България и на *Slavia Orthodoxa*, кирилометодиевистика, българо-византийски и българо-гръцки литературни и книжовни взаимоотношения, славянска палеография, книжовна дейност на българите католици. От 1969 г. насам е автор на над 280 научни публикации, сред които книгите *Поетика на старобългарската литература*, София, 1982; *Опис на славянските ръкописи в Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“*, постъпили след 1920 г., София, 1982;

Стилистика и жанрове на старобългарската литература, София 1985, (II доп. изд. 1995); *Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека / Catalogo dei manoscritti slavi della Biblioteca Vaticana*, София 1985 (двуетично издание, заедно с А. Джурова и М. Япунджич); *Климент Охридски: живот и творчество*, София 1988, (заедно с Г. Попов; за тази книга през 1989 г. авторите са удостоени с Кирилометодиевската награда на БАН – СУ); *Checklist de la collection de manuscrits grecs conservée au Centre de recherches slavo-byzantines "Ivan Dujčev" auprès de l'Université „St. Clement d'Ohrid“ de Sofia*, Thessalonique, 1994 (заедно с А. Джурова, В. Ацалос и В. Кацарос), *Описание славянских рукописей Папского восточного института в Риме*, Roma 1997 (= *Orientalia Christiana Analecta*, 255; заедно с А. Джурова), *Исследования в области средневековой литературы православного славянства*, Kraków 2012 (= *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne*, tom 7), както и повече от 30 студии и статии на български, италиански и руски език, посветени на българите католици. Освен това е съставител и/или редактор на повече от 10 научни книги. Голяма част от публикациите му са достъпни на сайта <https://independent.academia.edu/KrassimirStantchev>.

През 2014 г. е удостоен с Почетния знак на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със синя лента, а на 24 май 2019 г. му е връчен почетен плакет на Народното събрание на Република България за принос в развитието на българо-италианските културни връзки.